DÜŞ/DÜŞÜN 10

TEMEL DÜŞLEM / KÖKENLERİN DÜŞLEMLERİ / DÜŞLEMİN KÖKENLERİ

J. LAPLANCHE / J. B. PONTALIS

Türkçesi: TALAT PARMAN

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

10 TEMEL DÜŞLEM/KÖKENLERİN DÜŞLEMLERİ/DÜŞLEMİN KÖKENLERİ J. LAPLANCHE / J. B. PONTALIS

DÜŞ/DÜŞÜN 10

TEMEL DÜŞLEM / KÖKENLERİN DÜŞLEMLERİ / DÜŞLEMİN KÖKENLERİ

J. LAPLANCHE / J. B. PONTALIS

Türkçesi: TALAT PARMAN

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 188
İnceleme-Araştırma 125
Düş/Düşün Dizisi-10
ISBN 975-6947-84-5

Düş/Düşün Dizisi Editörü: Ayça Gürdal

J. Laplanche / J-B Pontalis
Özgün Adı: *Fantasme Originaire / Fantasmes des Origines / Origines du Fantasme*
Temel Düşlem / Kökenlerin Düşlemleri / Düşlemin Kökenleri
Türkçesi: Talat Parman

© Hachette 1985
©Bağlam Yayıncılık

Birinci Basım: Ekim 2002
Kapak Resmi: Pablo Picasso, *La Vie*, 1903
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Önsöz Basım Yayıncılık

Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 Tel-fax: (0212) 243 17 27

İÇİNDEKİLER

Çevirenin önsözü ——————————————— 7

Post-scritum (1985) ——————————————— 15

"Akşam gelirdim" ——————————————— 19

"Neurotica'ma artık inanmıyorum" ——————————— 29

"Tarihöncesine ait yapıtlar okuyorum" ——————————— 45

"Ur" ——————————————————————— 55

"Birçok başlangıcı olan bir senaryo" ——————————— 65

Yazarların biyografileri ——————————————— 87

Çevirenin önsözü

Fransız psikanalizinin iki önemli kişiliği Laplanche ve Pontalis'in önce Jean Paul Sartre'ın o çok ünlü dergisi, Modern Zamanlar'da (*Les Temps Modernes*) 1964'de yayınlanan ve yıllar sonra kitaplaştırılan bu ortak yapıtı tarihsel bir dönemecin habercisidir.

Bu kitabın çevirmeni olarak yazdığım önsözde üç noktanın üstünde kısaca durmak istiyorum. Birincisi, bu yapıtın tarihsel önemi ve genelde psikanaliz tarihinin, özelde de Fransız psikanaliz tarihinin yazılışından yola çıkarak tarihsel gerçeklik ve öznel ruhsal gerçeklik sorunsalı. İkincisi psikanalizin bir dil uğraşı olduğunu anımsayarak ve anımsatarak, psikanaliz çevirisi sorunsalı ve bir Türkçe psikanaliz sözcük dağarcığı oluşturma zorunluluğu. Ve son olarak da elbette kitabın ele aldığı temel konu olan düşlemin psikanalitik kuram içindeki yeri ve önemine çok kısaca değinmek.

I. Tarihi onu yapan özneler yazar

"Tarihi kim yazar ya da yazmalıdır?" sorusu tarih bilimini olduğu kadar birçok diğer alanı da ilgi-

lendiriyor. Bir psikanalist olarak bu soruya, "Tarihi onu yapan özneler yazmalıdır ve elbette tüm öznellikleriyle birlikte" şeklinde bir yanıt verebilirim. Çünkü, psikanalitik süreç aslında bireysel tarihin tüm öznelliği ile yazılması demek değil midir?

Oysa tarihi onu yapan öznelerin yazmasına karşı çıkan ve sözde bir nesnellik kalkanı arkasında, sahip oldukları politik ve kuramsal bakış açılarına göre ve hatta ırksal, dinsel önyargılarını da kullanarak tarihsel olguları aktarmaya çalışanlar olmuştur. Sömürgeci ülkelerin sömürgelerinde ilk yaptıkları işlerden birinin "tarih enstitüleri" kurmak olduğu unutulmamalıdır.

Psikanaliz tarihi yazılırken de böyle oldu. Örneğin Fransız psikanalizinin çalkantılı ama o denli verimli yılları hakkında birçok yazı, kitap yayınlandı. Bu kitaplarda anlatılanlar tarafsız ve nesnel gerçeği yansıtmakta mıdır? Ya da tarafsız ve nesnel tarihsel gerçekliğe nasıl ulaşılır? Aslında temel soru şu olmalıdır: özneler söz konusu olduğunda tarafsız ve nesnel bir tarihsel gerçekliğe "gerçekten" ulaşılabilir mi?

Büyük olasılıkla hayır. Ama, psikanaliz için zaten asıl önemlisi nesnel değil öznel gerçekliğe ulaşmaktır. Psikanalizin hedefi, sözü o olayların kahramanlarına, öznelerine vermektir. Çünkü psikanaliz

maddi gerçekliğin yanı sıra, onun kadar gerçek olan bir ruhsal gerçeklikten söz eder. Bu açıdan baktığımızda, tek tarihsel gerçeklik, tarihi olayların kahramanları olan öznelerin öznel gerçeklikleridir diyebiliriz.

Laplanche ve Pontalis Fransız psikanalizinin tarihi kişilikleridir. Jean Laplanche, André Green ile birlikte günümüzün en önemli Fransız psikanaliz kuramcısıdır. Jean Bertrand Pontalis ise Michel de M'Uzan ve Didier Anzieu gibi psikanalize koşut olarak yazın etkinliğini sürdürmeyi başarmış birkaç Fransız psikanalistten biridir.

Jacques Lacan'ın 1950'lerde başlattığı devrimci hareketin çalkantısında en ön safta yer almış kişilerdir her ikisi de. Bir süre onunla birlikte yol almışlardır.

Bu küçük kitap, Laplanche - Pontalis ikilisinin aynı zamanda analistleri de olan Lacan'dan "kopuşlarının" öyküsünü dile getirmekte ve bu kopuşun kurmasal temellerinin ipuçlarını vermektedir. Bu kopuş onları daha sonra kurumsal olarak Fransız Psikanaliz Derneği'ni kurmaya ve kuramsal olarak da Psikanaliz Sözcük Dağarcığı'ndan başlayarak farklı yaklaşımlar ve yorumlar geliştirmeye itmiştir.

Psikanaliz tarihindeki kopuşların elbette aktarımsal ve karşı aktarımsal nedenleri vardır. Çünkü bu kopuşların önemli bir kısmı analist ve analizanları arasında olmuştur. Sigmund Freud'dan başlayarak bunun birçok örneğini sıralayabiliriz. Ancak, aralarında analist-analizan ilişkisi olmayanların da birbirlerinden koptukları sık görülür. Tüm bu kopuşların psikanalize bakış açısıyla bire bir ilişkisi olduğu da bir gerçektir. Kişisel sürtüşmeler olarak adlandırılanlar aslında elbette yaşama, dünyaya ve psikanalize bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Tersini söylemek psikanalizi en temel özelliğinde yadsımak olmaz mı?

II. Ülkemiz psikanalizinin kendi sözlüğüne ve sözcük dağarcığına gereksinimi vardır.

Psikanaliz temelinde bir dil uğraşıdır. Bu nedenle, psikanaliz yapıtlarının Türkçeleştirilmesinde, dilimizden ve onun sağladığı çağrışım zenginliğinden olabildiğince yararlanılması zorunluluğu ortaya çıkar. Ben de bu kitabın çevirisi sırasında olabildiğince Türkçe sözcükler kullanmayı yeğledim. Ancak psikanaliz, ensest, erotizm, kastrasyon gibi dilimize yerleşmiş sözcükleri değiştirmedim. Buna karşın birçok sözcüğe Türkçe karşılıklar seçtim. Çünkü çeviride kullanılan sözcük o dilde en çok çağrışım uyandıran olmalıdır. Hele çevirisi yapı-

lan bir psikanaliz yapıtı ise! Bu kitabın ele aldığı temel konu "düşlem" sözcüğü de bunlardan biri. Bu sözcüğe karşılık olarak Greco-latin kökenli fantazm ya da fantazi sözcüğünü de yeğleyebilirdim. Bu sözcüklerin dilimizde olsa olsa "cinsel fanteziler", "fantezi giyim, fantezi müzik" gibi çağrışımları olabilir. Ancak, sözcükten yola çıkarak kökeni ve anlam genişlemeleri hakkında varsayımlarımız olamaz.

Oysa fantazm yerine düşlemi kullandığımızda, düşmek, düş, düşünce, düşlük, düşük, düşkün gibi çok geniş ve zengin bir çağrışım alanına gönderme yapmış oluruz. "Düş" uykuya düşen, uykuda görünen anlamındadır. "Düşünce"anlıkta beliren, ortaya çıkan bilgisel izlenimdir. "Düşlük" kuruntu, "düşük" düşürülen çocuk, "düşüngü" üzüntü, "düşüt" ürün, "düşerge" hisse, pay demektir. Bu listeyi uzatmak ve hatta düş ve ondan türeyen sözcükleri içeren deyim, deyiş ve atasözlerini de listeye eklemek olasıdır. Dilin zenginliği de buradadır! Öyleyse psikanaliz bir dil uğraşı, dili kullanarak gerçekleştirilen bir süreç ise bireysel ve toplumsal sözcük dağarcığımızda en yaygın, en boyutlu ve en zengin kullanımı olan ve kökenlerini bildiğimiz, kökenlerine ulaşabileceğimiz sözcükler seçilmelidir.

III. Düşlem ruhsal gerçekliğin doğuşuna yol açmış bir kavramdır.

Düşlem, bir imgesel senaryodur ve elbette bir arzunun, bilinçdışı bir arzunun yerine getirilmesidir. Freud tarafından önce Alman dilinde alışılmış biçimiyle "değişik düşünce, imgelem" anlamında kullanılmıştır. Bir kavram haline dönüşmeye başlaması 1897'lerde olur. Düşlemin psikanaliz kuramında bir kavram olarak ortaya çıkışı ruhsal gerçeklik kavramının tanımlanması ve baştan çıkarma kuramının terk edilmesiyle bağlantılıdır. Düşlem, öznenin imgesel yaşantısını tanımlar. Öznenin kendi öyküsünü, kendi kökenlerinin öyküsünü (kökensel düşlemlerdir burada söz konusu olan) kendisine nasıl anlattığının göstergesidir.

Laplanche ve Pontalis psikanalizin doğumunun kilit anlarının bilgikuramsal temellerini araştırdıkları bu yapıtlarında, Freud'un baştan çıkarma kuramını terk etmesi ile çocuk cinselliğini, Oedipus'u ve düşlemi birbirine bağlamakta güçlük çektiğini belirtirler. İşte bu noktada ruhsal gerçeklik kavramı, ruhsal veya biyolojik, gerçek veya imgesel, iç veya dış gibi zıtlıkları aşmak ve düşlemin yok oluşunu engellemek için ortaya atılmıştır. Ruhsal gerçeklik öznenin bir varoluş biçimidir. Maddi gerçeklikten farklıdır, düşlemin ve arzunun hakimiyet

alanıdır. Düşlem de, ruhsal gerçekliğin temel çekirdeğini, bilinçdışı arzular düzleminin en son ve en gerçek dile getiriliş biçimini oluşturur.

Onların bu yapıtlarıyla aralarına uzaklık koydukları Jacques Lacan ise, düşlemle daha 1956-1957 yıllarındaki seminerlerinde ilgilenmiştir. Ancak Lacan için düşlem, bir imleyen yapı (structure signifiante) içinde yer alır ve bu nedenle yalnızca imgesel düzleme (registre imaginaire) indirgenemez. Lacan, özellikle 1966-1967 yıllarındaki seminerlerinde arzunun mantığının nihai dile getirilişi olarak tanımladığı düşlemin mantığı (logique du fantasme) kavramını geliştirecek ve bu noktadan sonra çalışmalarını geri dönülmez bir biçimde bilinçdışının matematiksel ve mantıksal biçimlemelerle kuramlaştırılmasına ayıracaktır.

Temel Düşlem, Kökenlerin Düşlemleri, Düşlemin Kökenleri kısa ancak önemli bir yapıt. Fransız psikanalizinin hem kurumsal hem de kuramsal açıdan tarihsel bir dönemeçte olduğu yıllarda yazıldı. Şimdi Türkçe'ye aktarılıyor. Ülkemiz psikanalizinin kurumsal ve kuramsal bir dönemeçte olduğu yıllarda.

Talat Parman

Çevirenin önsözünde ve notlarında yararlanılan kaynaklar:

Laplanche J., Pontalis J.-B. (1967) *Vocabulaire de la Psychanalyse* 4. basım, 1973, PUF, Paris.

De Mijolla A., De Mijolla Mellor S. (1996) *Psychanalyse*, 1. basım, PUF, Paris.

Roudinesco E., Plon M. (1997) *Dictionnaire de la Psychanalyse*, 2. basım 2000, Fayard, Paris.

Post-scritum (1985)

Bu metin, tüm psikanalitik metinler gibi, ama belki onlardan daha fazla "tarihi"dir. "Tarihi" derken, *Modern Zamanlar*[*] dergisindeki ilk yayınlanışından yirmi yıl sonra, eskimiş olduğunu söylemek istemiyoruz. En azından okuyucu ve kendimiz için bunun böyle olmadığını umuyoruz. Ama, hiç kuşkusuz bir tarih taşıyor: bu tarih yayınlandığı koşulların ve hareketin içinde yazılı.

Bu yazı belirli bir acillik içinde yazılmıştı, bu acillik bir kopuş hareketinden kaynaklanıyordu. 1964'de sonradan onun okuluna dönüşecek olan Okul[**] olarak adlandırdığında Lacan'ı izlemek konusundaki itirazımızı açıklamıştık, ancak onun düşüncesinden zaten uzaklaşmış olduğumuzu tam olarak görememiştik. O nedenle bu kısa denemede gözü peklikle temkinlilik arasında bir tür kararsızlığın ipuçları var, karasızlık yazının ritminde de be-

[*] Modern Zamanlar (*Les Temps Modernes*) Jean-Paul Sartre'ın 1945'de kurduğu ve Fransız entelektüel dünyasını derinden etkileyen politik ve edebi dergi (çevirenin notu).

[**] Freudcu Paris Okulu (Ecole Freudienne de Paris) Lacan'ın "Uluslararası Psikanaliz Birliği"nden (IPA) ayrılığını kesinleştirdiğinde kurduğu psikanaliz kurumunun adı. (ç.n.)

lirgin: bazen adım adım ilerliyoruz, çoğunlukla ölçüsüzce yoğunlaşıyoruz. Bütünüyle kendimize göre bir "Freud'a dönüş" gerçekleştirirken Lacan yönünde geri dönüşü olmayan bir tek yön bileti almayı ret ediyoruz. Ancak aynı zamanda onunla Freud arasında bir süreklilik oluşturmaya da zorluyoruz kendimizi.

Çalışmamızın diğer bir tarihsel özelliği de, *Psikanaliz Sözdağarcığı** nın hazırlanışının sonlarına gelindiğinde yazılmış olması. Şüphesiz onun da bu yapıt gibi bir metin çözümlemesi olarak ortaya çıktığı kabul edilebilir, ancak burada kendi düşüncesini, egemen olduğu kadar gizemli olan bir düşünceyle zenginleştirmek anlaşılmalıdır, yoksa talan edilen bir zenginliği sömürmek değil.

Bir hazine bulunuşu önce bir hayranlık anı içerir, sonra bir sayım, sonra da kaçınılmaz bir talan. Unutmayalım, Freud'un bıraktığı hazineden, zamanında getirisiyle yetinenler de kuşku duymuyorlardı, ancak Gerçeği dile getirme hakkını tek bir Ötekine tanıyorlardı.

Önce bütünüyle unutulmuş kavramlara (daha başta Freudcular tarafından hatta Freud'un kendisi tarafından unutulanlara) yeniden ışık tutmak gerekti, *yaslanma* gibi ya da *temel düşlem* gibi.

* Psikanaliz Sözdağarcığı (*Vocabulaire de la Psychanalyse*) (ç.n.)

Oto-erotizm gibi bayağılaştırılmış, *baştan çıkarma* gibi aşağılanmış ve anlaşılmamış kavramlara eksiksiz, kurucu ve hatta aşkın değerlerini yeniden vermek gerekti.

Ancak kısa zamanda bu çaba çok daha çetin bir hale geldi, iki zorunluluk arasında bocalandı: Freud'un düşüncesini ne bozmak ne de basitleştirmek ama gerekliliklerini, bastırdıklarını ve geriye dönüşlerini, belirsizliklerini ve belki de "saflıklarını" (filogenetik hipotez) eski durumuna getirmeyi denemek....; ve öte yandan, yeniden bulunan kavramlar arasında daha açık, daha tutarlı, daha uyarıcı bir biçim çizmek için kişisel bir girişim yönünde ilerlemek.

Yani okuyucu -ve kendimizi yeniden okuyarak biz de - bu metinde birçok katman ortaya çıkaracaktır:

- kavramların hem sadık hem de eleştirel olmaya çalışan gerekli ve sağlıklı bir arkeolojisi;

- köken sorunsalını yorumlama girişimi, burada tüm yalanlamalara karşın bir tür yapısalcı eğilim görülmektedir;

- ve nihayet her iki yazarın da daha sonra Freud'un sınırlarını belirlediği ve üzerinde izler bıraktığı alandaki deneyimlerini serbestçe seçecekleri bir yola bağlanarak yapacakları yeni ilerlemelerin ilk adımı.

En azından psikanalizin "cinsel" alanında "çocuksu" kökenler sorusunu açmak ve genişletmek riskini aldık, bu soru pozitif bilgi içinde yer bulamıyorsa da düşüncenin yakasını da bırakmaz: burada psikanalistin ve filozofun düşüncesi uygun adımla yürümeye çalışıyor.

Bugün onu hiçbir değişiklik yapılmadan - yalnızca bölüm başlıkları eklenmiş, metin bazı notlarla tamamlanmış, kaynaklar belirlenmiş olarak- yeniden basılmış haliyle yeniden okuduğumuzda bu metin bizim için işaret parmağı değerini koruyor: nesneyi belirten bir parmak, dolambaçları zorunlu kılan bir yolu gösteren bir el hareketi, çözümünü değil bir gizi belirten bir işaret.

"Akşam gelirdim"

Psikanaliz kökenlerinden beri düşlem malzemesini yoğurur. Başlangıç olgusu olan Anna O.'da Breuer dile getirme ve duygulanımın ifade edilmesi yollarıyla bir boşaltma* olanağı tanımak için hastanın imgesel üretimlerinin içine, "özel tiyatro"suna burnunu sokmaktan başka bir şey yapmıyordu. "Akşam gelirdim" diyor bize "O sırada onun bir hipnoz durumuna girmiş olduğunu bilirdim ve son gelişimden beri birikmiş olan tüm düşlem fazlalıklarından kurtarırdım onu."[1] Bu olgu okunduğunda Breuer'in, Freud'un tersine, gündüz düşlerinin temelinde olabilecek olan gerçekten yaşanmış unsurları bulmakla çok ilgilenmediğinin görülmesi oldukça dikkat çekicidir. Nevrozu başlatan unsur olarak görülen olayda, travmaya neden olan zaten imgesel olan bir unsur, bir varsanıdır** Bi-

* Boşaltma (Catharsis) Boşaltma yöntemi 1890-1895 yıllarında psikanalizin hipnozdan farklılaşması döneminde ortaya çıkmıştır. Aristo'nun trajedinin seyirci üzerindeki arındırıcı, boşaltıcı etkisini tanımlamak için kullandığı bir terimdir. (ç.n.)

1 Breuer J. ve Freud S. "*Etudes sur l'Hystérie*" 1895, Fr. çev. Paris, PUF, s.21. (Türkçe çeviri için bkz. S. Freud "Histeri üzerine çalışmalar" çev. Emre Kapkın, Payel, 2001.)

** Varsanı "hallucination", nesnesi olmayan algı (ç.n.)

linçdışı bir ruhsal çekirdeğin oluşumuna yol açan düşlem ile bilincin ayrışması arasındaki ilişki daireseldir: düşlem "hipnoid" denilen özel bir durumun üzerinde gelişirse travmatik olur, ancak tersine travmada yarattığı korku ve şaşkınlıkla bu temel durumun ortaya çıkışını kışkırtır: "oto-hipnoz" söz konusudur.

Breuer bu şekilde kendini imgesel bir dünyada devindirdiğinde ve dışa bağlı bir gönderme yapmadan patojen gücü ona indirgediğinde, günümüzün bazı analistlerinin, özellikle Melanie Klein'ci olduğunu söyleyenlerin yaptıklarına benzer bir durumla karşılaşmıyor muyuz? Hasta tarafından seansa taşınan sözel veya jestlere ait malzemenin altında yatan imgesel dramlar hemen söze dökülür, açıklanır[2]: düşlemesel memenin veya penisin içselleştirilmesi ya da yansıtılması, iyi ve kötü nesnelerin müdahalesi, kavga veya uzlaşması vb. Tedavinin ilerlemesi, eğer sonuç olarak gerçeğe mükemmel bir uyum elde edilmesini sağlarsa, herhangi bir düzeltici adımın sonucu olarak değil, düşlemlerin ortaya çıkışları ölçüsünde "bütünleştiği" bir diyalektikten kaynaklanır; son tahlilde bir iyi nesnenin (kötü nesneden daha az imgesel değildir) sağlam bir biçimde içselleştirilmesi libidonun ölüm iç-

[2] Bkz. Melanie Klein "*Psychanalyse d'un enfant*" Paris, Tchou, 1973.

güdüsü üzerindeki üstünlüğüyle oluşan dengede içgüdülerin kaynaşmasını sağlar.

Düşlem, Almanca'da: *Phantasie*. İmgelemeyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir, "imgeleme yetisini" (filozofların *Einbildungskraft*'ı), ya da imgelem dünyası ve içerikleri, üzerinde nevrozlunun veya şairin seve seve buluştukları "imgelemler" veya "düşlemler"i belirtmez. Öznenin anlattığı bu sahnelerde, veya psikanalistin ona anlattıklarında görüntü oyununun yarattığı farkı tanımamak olanaksızdır. Onun yüzünden ayrıldığı bu dünyanın tanımını yapmak eğiliminden nasıl uzak durulabilir ki: yani gerçekliğin dünyası? Psikanalizden çok öncesine ait bir karşıtlıktır bu, ancak hemen psikanaliz kuramı ve uygulamasını kendi terimleri içine hapsetme riskini doğurur.

Kurama göre, psikanalistler bu durumdan nasıl kurtuluyorlar? Oldukça kötü ve genellikle en siliklerinin bilgilerinden oluşan bir kuramın devinimi yolu ile.

Bir Melanie Klein ki, tekniği her türlü ortopedik hedeften uzaktır, gündüz düşlerinin olağan resimselliğinden, bilinçdışı düşlemler[3] olarak adlandırdığının yapılandırıcı işlevini ve sürekliliğini birbirinden ayırmaya herkesten çok önem vermiştir ve bun-

[3] Bu ayırımı ilerde tartışacağız.

ların son tahlilde "yanlış algılar" olduğunu ileri sürer. "İyi" nesne ve "kötü" nesne *bizler* için mutlaka tırnak işaretlerine[4] sahip olmalıdır, hatta öznenin tüm gelişimi bu tırnaklar içinde oluşsa bile.

Ya Freud için? Bu çalışma boyunca onun kuramının tüm belirsizliğini göreceğiz ve düşüncesinin her dönemecinde başka bir çıkış yolu bulduğunu da. Fakat, eğer onun öğretisini önce en resmi biçimiyle ele alırsak, düşlemler dünyası bütünüyle nesnel ve öznel arasında, bir yanılsamayla doyum sağlamaya çalışan bir iç dünya ile algı sisteminin arabuluculuğuyla gerçeklik ilkesini özneye yavaş yavaş kabul ettiren bir dış dünya arasındaki karşıtlık çerçevesinde yer alıyormuş gibi gözükmektedir. Bu durumda, bilinçdışı kökende öznenin haz ilgisine boyun eğen, biricik dünyası olarak ortaya çıkmaktadır. Düşlemlerin dünyası uygar ulusların doğanın durumunu sürdürmek için oluşturdukları "doğal koruma bölgelerine" benzer. "Gerçeklik ilkesinin gündeme gelmesi ile bir düşünce biçimi yarılma* yolu ile ayrışmış olarak bulur kendini;

[4] "İyi" ve "kötü" nesneler, "üzerlerine dayandıkları gerçek nesnelerin düşlemsel olarak biçimi bozulmuş imagoları"dır. Melanie Klein "*Essai de psychanalyse*", Paris, Payot, 1967, s.311.

* Yarılma (clivage-splitting-spaltung) benliğin çatlaması, Sigmund Freud'un özellikle fetişizm ve psikozda saptadığı benliğin içinde biri gerçeği kabul eden diğeri yadsıyan iki zıt eğilimin bir arada bulunması olgusu (ç.n.)

gerçeklik ilkesinden bağımsız kalır ve yalnızca haz ilkesine boyun eğer. İşte burada *düşlemlerin yaratılışı*[5] vardır." Bilinçdışı süreçler için "gerçeklik ilkesi geçerli değildir, düşüncenin gerçekliği dış gerçekliğe, arzu ise tamamlanmasına, olaya eşdeğerdir[6]." Bilinçdışındaki bu "gerçeklik ölçüsü" eksikliği onu düşük bir varlık, az farklılaşmış bir evre olarak tanımlama riskini doğurmaktadır.

Psikanalitik uygulamada, kavramsal aygıttaki bir yetersizliğin sonuçlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. İmgesel ve gerçeklik arasındaki zıtlıktan destek alan ve sonunda haz ilkesini gerçeklik ilkesine kaynaştırmayı beceren, ki nevrozlunun yarıda bırakmış olduğu yoldur bu, tüm bu teknikleri yalnızca bellek için mi anımsamak gerekir? Elbette tedavi sırasında dış "gerçeklikler"den yardım istemek söz konusu değildir, malzeme hasta ile analist arasındaki ilişkide, "aktarımda" çözümlenmelidir. Ancak, eğer dikkat edersek, tüm aktarım yorumları, "siz bana sanki ...muşum gibi davranıyorsunuz" yorumu aslında örtülü olarak şu demek değil midir: "Ama benim gerçeklikte o olmadığımı biliyorsunuz"?

[5] S. Freud "Ruhsal olguların gelişiminin iki ilkesi üzerine açıklamalar" 1911. "*Résultats, Idées, Problèmes I*" Paris, PUF, s.138-139.

[6] A.g.y., s.142.

Bereket versin teknik imdadımıza yetişiyor burada: bu şanssız örtülü deyişi[7] *dile getirmekten* kendimizi uzak tutabiliyoruz. Öyleyse çok daha kesin olan, analitik kuralın bir *épochè*[*] olarak, tüm gerçeklik yargısının mutlak askıya alınması, olduğunu anlamaktır. Burada kendini, böylesi bir yargıyı tanımayan bilinçdışı ile aynı düzleme koymak söz konusu değil midir? Bir hasta bize evlat edinilmiş bir çocuk olduğunu söylüyor, bize düşlemlerinden söz ediyor, annesini ararken onun orospu olmuş bir sosyete kadını olduğunu fark ediyor. Burada aslında evlat edinilmemiş bir çocuğun uydurduğu sıradan bir "aile romanı"nı görmüş olmuyor muyuz? Olaybilimsel indirgemeciliğimiz içinde, *gerçeklikte direnç* olarak ifşa etmek dışında, bu hastanın evlat edinilmiş olduğuna dair özgün belgeler bulmasına bir yorum getiremiyoruz. Gerçekliğe yapılan göndermenin askıya alınması neredeyse bir muhbirlik sayılabilecek olan "bunu söyleyen sizsiniz"e dönüşüyor: "Bütün bunlar öznel".

Oysa, burada gönderme yaptığımız gibi, gerçek bir evlat edinme durumunda, aradaki fark klinik düzlemde ortaya çıkar: güncelleştirme, ki zaten

[7] Aktarımsal ilişkiyi durmaksızın yorumlayan Melanie Klein'ın "gerçekliği" ve hatta "mişçesine"yi gündeme getirmemeyi başarmasına hayran olmak gerekir.

[*] Husserl'in kullandığı Eski Yunanca kökenli bu sözcük "bir kararın askıya alınması" anlamına gelir. (ç.n.)

hızla köreltilecektir, anneye kavuşma düşlemleri, *gerçek* anneyle buluşma çabalarının ortaya çıktığı bir tür kendinden geçme durumunda olma eylemiyle ortaya çıktığı anlar, vb. Tedavi sırasında da, daha başlar başlamaz, birçok unsur - düşlerin içeriği, seansta uykunun yenilenerek çıkagelmesiyle kökenlere doğru yoğun ve eylemsel bir gerileyici eğilimin ortaya çıkışı- ham gerçeklik ile söze dökmenin birbirinden ayrılmasını gerektirmektedir.

Varlığın hangi alanında hareket ettiğini bilmekle kafası meşgul olan Freud -bundan dolayı onu kim eleştirebilir ki?- tedavi sırasında gerçeklik ilkesini askıya almayı haklı göstermek söz konusu olduğunda paçayı kolayca kurtaramaz. Önce, hastaya elindeki kartları göstermeyi bir ödev gibi görür. Ancak hasta gibi kendisi de gerçeklik-imgesel almaşası içinde olduğundan nasıl şu çifte riskten kendini koruyacaktır: ya analizin hedefi olarak hemen analizana tüm üretilen malzemenin yalnızca imgelemelerin (*Einbildungen*) olduğunu göstermeyi kabullenmek, ya da kendisine daha sonra yapılacak olan düşlemleri gerçeklik olarak almayı cesaretlendirdiği[8] eleştirileriyle karşılaşmak. Burada çözüm olarak başvurulan kavram "ruhsal gerçeklik"tir, analizanın

[8] Bkz. "*Introduction à la psychanalyse*", 1917, Fr. çev. Paris, Payot, s.346-347.

hemen ulaşamayacağı bir yeni boyuttur. Ancak bu ne demektir? Freud bununla ne anlamaktadır?

Sıklıkla nevrotik olgularda belirleyici olan düşüncelerimizin, kişisel dünyamızın gerçekliğinden başka bir şey değildir, o gerçeklik ki maddi dünyayla eşdeğerdir ve o nedenle etkindir. Eğer burada ruhsal olguları "maddi gerçekliğe[9]", "düşüncenin gerçekliğini" "dış gerçekliğe[10]" karşıt koymak gerekiyorsa, bu imgeselde, öznelde deviniyoruz demektir, ama bu öznel bizim nesnemizdir: ruhbilimin nesnesi maddi doğa bilimlerinin nesnesiyle eşdeğerdir. Ve ruhsal *gerçeklik* teriminin kendisi bile Freud'un ruhsal olgulara nesne onurunu ancak maddi gerçekliğe gönderme yaparak ve "onların da bir tür gerçekliğe sahip olduklarını[11] "doğrulayarak verebildiğini göstermiyor mu? Gerçeklik yargısının askıya alınması, yeni bir kategorinin eksikliğinde, bizi yeniden saf öznelin "gerçekliği" içine itiyor.

Ama oysa... Freud, *Düşlerin Yorumu*'nun son satırlarında, ki tüm tezi özetlemektedirler (düş bir görüntü oyunu değildir, çözülecek bir metindir), ruhsal gerçeklik kavramını ortaya attığında, onu

[9] A.g.y., s.347.

[10] "Ruhsal olguların akışının iki ilkesi üzerine açıklamalar" A.g.y., s.142.

[11] "*Introduction à la psychanalyse*", a.g.y., s.346.

bütünüyle öznellikmiş gibi, ruhsal alanmış gibi tanımlamaz, bu alanda dirençli, heterojen bir çekirdek, birçok ruhsal olgunun tersine gerçekten tek "gerçeklik" olarak tanımlar: "Bilinçdışı arzulara bir *gerçeklik* tanımalı mıyız?" Bir şey söyleyemeyeceğim. Doğal olarak, tüm geçiş ve bağlantı düşüncelerine ruhsal gerçeklik niteliğini tanımayı reddetmeliyiz. Bilinçdışı arzuların en son ve en gerçek ifade edilişleriyle karşılaşıldığında, *ruhsal gerçekliğin*, *maddi* gerçeklikle karıştırılmaması gereken bir tözel varoluş biçimi olduğunu kabul etmek zorundayız.[12]"

Öyleyse üç tür olgu (ya da daha geniş anlamıyla gerçeklik) var: maddi gerçeklik, "bağlantı ilişkileri"nin veya ruhsallığın gerçekliği, bilinçdışı arzunun ve onun "en gerçek anlatımının" (düşlem) gerçekliği.

Freud'da sürekli olarak gizlenen bu yeni kategoriyi, ruhsal "gerçekliği", hemen "simgesel" veya "yapısal" olarak tanımlamak yeterli değildir. Eğer o Freud tarafından önce bulunup sonra yitirildiyse, bu yalnızca bir kuramsal gereç yoksunluğun-

[12] "*L'interprétation des rêves*" 1900, Fr. çev. s.526. *Traumdeutung*'un çeşitli basımlarında bu bölümde yapılan peş peşe değişiklikler, Freud'un ruhsal gerçeklik kavramını netleştirme kaygısını ve bunu yaparken karşılaştığı güçlükleri aynı andan göstermektedir. (Bkz. *Standard Edition* cilt V, s.620, not 1) (Türkçe çeviri için bkz. *Düşlerin Yorumu* I ve II Çev. Emre Kapkın Payel, 1991)

dan değildir: gerçeklikle ve imgeselle olan ilişkisinin -kendisi de yapısaldır- tüm güçlüğü ve belirsizliğinin düşlemin tam merkezinde ortaya çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Analitik kuralda dile getirilen *épochè* ile ilgili olarak birkaç söz: "Her şeyi söylemek, yalnızca her şeyi söylemek". Bu, öznel gerçeklik *yararına* dış olayların gerçekliğini askıya almak değildir. Yeni bir alan yaratır, söylemenin alanı, burada imgesel ve gerçeklik arasındaki fark değerini koruyabilir (bkz. yukarıda gönderme yaptığımız hasta olgusu). Analitik alanın bilinçdışı alanla benzeşikliği, ki onun ortaya çıkışını sağlamak durumundadır, onların ortak "nesnelliğinden" değil, ama bilinçdışının sözün alanı ile yakın akrabalığından kaynaklanmaktadır. "Bunu *siz* söylüyorsunuz" değil, "bunu *söyleyen* sizsiniz".

"Neurotica'ma* artık inanmıyorum"

Psikanalitik buluşun gerçekleştiği 1895-1899 yılları; verilen mücadelenin kuşkulu niteliği açısından olduğu kadar, tarihte klasik olarak yazıldığı gibi fazla basit olması açısından da anlamlıdır.

Eğer örneğin *Psikanalizin Doğuşu*'[13]na Ernest Kris'in** yazdığı önsöz okunursa Freud'un görüşlerinin gelişimi mükemmel açıklıkta bir anlam kazanır: olaylar -ve en başta Freud'un kendi üzerinde başladığı analiz- onu, ilk kavramlarını terk etmeye zorlamıştı: Freud tarafından o ana kadar ruhsal travmanın örneği olarak kabul edilen, erişkin tarafından *baştan çıkarılma sahnesi* gerçek bir olay değildir, bir düşlemdir ve bizzat çocuksu cinsel etkinliğin kendiliğinden açığa vurulmalarının ürünü ve maskesidir. Freud kendi öyküsünü yazarken de bu bakış açısını doğrulamamış mıdır? "Histeriklerin semptomlarını kurgusal travmalara bağladıkları

* Neurotica: Sigmund Freud'un nevrozların nedeni açıkladığını düşündüğü cinsel baştan çıkarma kuramı (ç.n.)

[13] Ve özellikle III. Bölüm, "Çocuk cinselliği ve otoanaliz"

** Ernst Kris (1900-1957) Benlik Psikolojisinin mimarlarından olmakla birlikte en önemli yapıtlarını sanat üzerine vermiş Amerikalı psikanalist. (ç.n.)

doğruysa da, burada yeni olan bu tür sahneleri düşlemlemeleridir; öyleyse pratik gerçekliğin yanında bir de ruhsal gerçekliği göz önüne almak gerekmektedir. Kısa süre içinde, bu düşlemlerin yaşamın ilk yıllarında oto-erotik etkinliği gizlemeye, onları süslemeye ve daha yüksek bir düzeye yükseltmeye yaradıkları keşfedilecektir. Öyleyse, bu düşlemlerin arkasında çocuğun cinsel yaşamı tüm haşmetiyle ortaya çıkacaktır[14]." Freud "hatasını" kabul eder: "iç" ile ilgili olanı önce "dışa" bağlamıştı...

Cinsel baştan çıkarma *kuramı*, tek başına bu sözcük üzerinde bile dikkatle durdurmalı: söz konusu olan nevrozların nedenini açıklayıcı bir şemanın geliştirilmesidir, yoksa bir çocuğun erişkin tarafından baştan çıkarılması olgularının sıklığının yalnızca klinik olarak *saptanması* ya da bu tür olguların travmalar arasında baskın bir yer işgal ettiği gibi bir basit *varsayım* değildir. Freud için söz konusu olan cinsellik, travma ve savunma arasındaki doğru bağıntıyı kurmaktır: yani cinselliğin doğasında bile travmatik bir etkinin olabileceği ve tersi olarak da travmadan bahsedilmesinin ve onda nevrozun nedeninin bulunmasının ancak cinsel baştan çıkarma olmuşsa söz konusu olabileceği. Bu sav doğrulandığında (1895-1897 yıllarında) histe-

[14] "Psikanaliz hareketinin tarihine katkı", 1914, Fr. çev. *Cinq Leçons sur la Psychanalyse*, Paris, Payot, s.83-84.

rinin oluşumunda ve genelde "savunma psikonevrozlarında" savunucu çatışmanın rolü bütünüyle kabul edilmiş olur ve bu, travmanın nedenbilimsel* işlevini asla azaltmaz. Savunma ve travma kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlıdır: baştan çıkarma kuramı, cinsel travmanın nasıl tek başına bir "patolojik savunma"yı (bastırma) harekete geçirme gücüne sahip olduğunu göstererek, klinikle keşfedildiği (*Histeri Üzerine İncelemeler*) gibi bastırmanın seçici bir biçimde cinsellik üzerinden gerçekleştiğini göstermeye çalışan bir denemedir.

Freud'un önerdiği şema üzerinde bir an duralım. Travmanın etkisi birçok zaman dilimine bölünmüştür ve her zaman dilimi *en azından iki olayın* varlığını zorunlu kılar. "Baştan çıkarma sahnesi" olarak adlandırılan ilk sahnede, çocuk bir erişkinin cinsel girişimine maruz kalır ("eylem" veya yalnızca imalar olarak), ancak bu onda cinsel bir uyarının doğmasına neden olmaz. Böyle bir travmatik sahneyi nitelemek gerekirse bu ancak travmanın somatik modelini terk ederek olabilir: burada ne dış uyaranlar akımı, ne de "savunmaların" yetersizliği söz konusudur. Burada, cinsel olarak nitelenebilecek olan dışarıya ve erişkine aittir. Oysa çocuk ne uyarının bedensel koşullarına sahiptir,

* Nedenbilim "étiologie" (ç.n.)

ne de olayı içselleştirmek için gerekli tasarımlara; kendiliğinde cinsel olan, burada özne için cinsel bir anlatıma sahip değildir: o "ön-cinsel cinsel[15]"dir. Erinlikten sonra oluşan ikinci sahneye gelince, denebilir ki, birincisinden daha az travmatik bir olaydır: şiddet içermez, zararsız gibi görünür, etkinliğini birinci olayı bazı çağrışım yollarıyla anımsatması ile oluşturur. İlk sahnenin anısı cinsel uyarının artışına neden olur ve "benliği" tersten yakalar ve savunmasız bırakır, normal olarak dışarı doğru yönelmiş olan savunmalarını kullanamaz hale getirir ve böylece patolojik bir savunma veya "gecikmiş birincil süreç" ortaya çıkmasına yol açar: anı bastırılmıştır.

Burada bazı kavramlar üzerinde yeniden durmak gerekir. Bunların ilk bakışta yalnızca tarihsel açıdan önemleri var gibidir, çünkü cinselliksiz masum bir çocuk varsayımından yola çıkarlar ve buradan da yadsınamaz bir sonradan elde edişe varılır. Bu da yalnızca bir buluşun evrelerini belirlemek için yapılmamıştır.

Bu açıklayıcı şema, Freud'un tanımıyla *proton pseudos* *, insan cinselliğinin anlamlandırılmasında bizim gözümüzde bir örnek değerini taşır, ancak

[15] "La naissance de la psychanalyse" Mektup no 30, Paris, PUF, s.113.

* Freud Eski Yunan kökenli bu deyiş ile "kökensel yalanları", "histerik yalanları" tanımlamıştır. (ç.n.)

buna karşın onu düşünmek bile belirli bir güçlük oluşturur. Aslında, bu şema iki temel önermeyi tartışmaya açar. Bir yandan, ilk aşamada, cinsellik tam anlamıyla dışardan gelen bir baskıdır, masum olarak kabul edilen "çocukluk dünyasına" zorla girer, orada bir savunma tepkisi oluşturmadan bir ham olay olarak kistleşir: olay kendiliğinden patolojik değildir. Öte yandan, ikinci aşamada, erinliğin zorlamasıyla cinselliğin fizyolojik olarak uyanışı bir rahatsızlık yaşantısı ortaya çıkarır ve bu rahatsızlığın kaynağı birinci olayda aranır, dış olay iç olaya dönüşmüştür, bir iç "yabancı cisim" olarak bu kez özneyi içinden baskılar.

Daha *Histeri Üzerine İncelemeler*'de bile, ruhsal travmanın bir dış olayın tek bir seferde organizmada neden olduğu etkilere indirgenemeyeceği düşüncesi vardır. "Histerik olguya neden olan ruhsal travmanın nedensellik ilişkisi, travmanın bir *kışkırtıcı ajan* gibi semptomu meydana getireceği ve semptomun daha sonra bağımsız olarak varlığını sürdüreceği biçiminde kurulamaz. Ruhsal travmanın, daha doğrusu anısının, bir yabancı cisim olarak hareket ettiğini ve içeri girmesinden çok uzun süre sonra da etkin kaldığını kabul etmek zorundayız.[16]"

[16] S. Freud "*Etudes sur l'Hystérie*" 1895, Fr. çev. 1956, Paris, PUF, s.3-4.

Travma konusunun şaşırtıcı bir biçimde çözümü: şu soru sorulabilir, burada söz konusu olan acaba özneyi bir fiziksel zorlama örneğine benzer bir biçimde travmatize eden bir dış uyarı saldırısı mıdır? ya da tersine çıkış yolu bulamayan bir iç uyarı mı, yani dürtü mü, özneyi "yıkım durumuna" sokmaktadır[17]?" Oysa, dürtü kuramına göre *bütün* uyarılar hem içerden hem de dışardan gelir. Dışarıdan, çünkü cinsellik özneye *ötekinden* gelir[18], içeriden çünkü içselleştirilmiş bu dışın, bu "anımsamanın", ki güzel bir tanımlamayla histeriklerin ıstırabını çektiği budur, fışkırmasından ortaya çıkar, ve burada düşlemi şimdiden fark ediyoruz.

Baştan çıkarıcı ancak bu her iki terimin anlamın kaydırılmasına izin verilirse yıkılabilecek bir açıklama da şu olabilir: dış, olaya doğru, iç içsele* ve biyolojiğe doğru.

Tersine biz olumlu yönden bakmayı ve baştan

[17] Benzer bir sorunsal Freud'un *Haz İlkesinin Ötesinde ve İnhibisyon, Semptom ve Kaygı* adlı yapıtlarında veya Rank'ın *Doğum Travması* adlı yapıtında güncelliğini korur. (Türkçe çeviri için bkz. S. Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu Metis, 2001; O. Rank *Doğum Travması*, çev. Sabir Yücesoy, Metis, 2001.)

[18] "Histeri bana daha çok *baştan çıkarıcının* sapkınlığı sonucunda ortaya çıkar gibi gözüküyor. Kaynaktaki bana daha çok babanın sapkınlığı gibi gözüküyor. Mektup No: 52 "La naissance de la psychanalyse", A.g.y., s.158-159.

* İçsel "endogène" (ç.n.)

çıkarma kuramını en derin anlamıyla kurtarmayı deneyelim. Burada söz konusu olan Freud'un bastırma ve cinsellik arasında gerçek bir ilişki kurmaktaki ilk ve tek deneyimidir[19] Bu ilişki gizli nedenini bir "içerikte" değil, insan cinselliğinin zamansal niteliklerinde bulur. Bunlar onu, çok fazla ya da biraz fazla uyarının, olaydan fazla erken ya da fazla sonra ortaya çıkmanın yarattığı diyalektiğin ayrıcalıklı alanı haline getirirler: "Burada, bir anının olayın kendisinden çok daha önemli bir etki oluşturmasının yegane olanağını bulmak söz konusudur[20]." Böylece "travma"nın iki zamana ayrıştığını görüyoruz: ruhsal travma, bir zaten var olandan gelen olarak, bir de ilk sahnenin yeniden anımsanması olarak tasarımlanabilir.

Şimdi bu zaten var olanın oluşumu nasıl anlaşılabilir? Nasıl ilk sahne "ön-cinsel cinsel" özne için bir anlam kazanabilmiştir? Zamansallık boyutunu bir kronolojiye indirgeyen bir bakış açısına göre, ya bir sınırsız gerilemeye girmek gerekir, her sahne cinsel değerini daha önceki bir sahnenin anılması ile kazanır, bu olmazsa özne için yalnızca *hiçbir şey* dir, ya da bir "ilk" sahne üzerinde, bu sahnenin kapsadığı tasarlanamaz olsa da, keyfi olarak durulur.

[19] Bu ilişkiyi doğrulamaktan hiç bir zaman vazgeçmemiştir. (Bkz. *Abrégé de Psychanalyse*, 1938, Paris, PUF, s.55-57).

[20] *Taslak K. La naissance de la psychanalyse*'nın içinde a.g.y.

Çocuğun masum dünyasına cinselliğin dışarıdan sapkın bir erişkin tarafından sokulduğu öğretisi bir yanılsamadır. Yanılsama ya da daha çok bir söylence, ki zıtlıkları doğasını belirliyor. Aynı anda hem tarih öncesi, bir "saf ilkel" çocuk, hem de daha sonra uyanabilmesi için önceden kendiliğinden zaten var olan bir cinsellik tasarlamak gerekiyor; "dış"ın "iç"e zorla girişini, belki de bu zorlamadan önce "iç"in olmadığı düşüncesiyle bağdaştırmak gerekir, onsuz deneyimin kabul dahi edilemeyeceği en az düzeyde bir etkinlikle birlikte yalnızca katlanılan bir anlamın edilgenliği, baştan çıkarmanın yarattığı varsayılan tiksintiyle birlikte masumluğun kayıtsızlığı. Toparlamak gerekirse, varoluşunu, cinsel varoluşunu, "dış-iç" ayrımı olmadan önce dışardan alan bir özneden önce özne söz konusu.

Kırk yıl sonra Ferenczi baştan çıkarma kuramını ona benzer bir önem vermek için yeniden ele alacaktır[21] Açıklamaları şüphesiz Freud'unkiler kadar kapsamlı olmasalar da söylenceyi iki önemli unsurla tamamlaması açısından üzerinde durulmayı hak eder: olayların ve onların arabuluculuğunun ötesinde çocuğun "şefkat" "diline", erişkin tarafından yeni bir "dil", "tutkunun" dili sokulur. Öte

[21] S. Ferenczi "Çocuk ve erişkinler arasında dil karışıklığı" *Bütün Yapıtları, Psikanaliz 4*, Paris, Payot s.125-135. (Türkçe çeviri için bkz. S. Ferenczi "Çocuk ve erişkinler arasında dil karışıklığı çev. Alp Tümertekin *Cogito*, Sayı 9 Güz, 1996, s.109-117, YKY.)

yandan tutkunun dili arzunun da dilidir ve zorunlu olarak yasakla, suçlulukla ve nefretle damgalanmıştır, bu dile cinsel boşalmanın doyumuna bağlı kendinden geçme duygusu da sızar. Şiddet içeren özelliği ile ilk sahne düşlemi çocuk için erişkin erotizminin gerçekten içselleştirilmesine bir kanıt teşkil eder.

Freud, cinselliğin doğurduğu rahatsızlığı yalnızca dışarıdan gelen bir yasağa bağlama yönündeki sıradan kuramı daha başında reddeder. "İç" veya "dış" kökenli olsa da arzu ve yasak uygun adım yürürler: "Onsuz hiçbir bastırmayı açıklamanın olanaksız olduğu bir erken cinsel uyarının ortaya çıkardığı rahatsızlığın kökenini araştırırken ruhsal gizemin tam da can alıcı noktasına girmiş oluyoruz. Akla hemen gelen yanıt şudur: bastırıcı güçleri oluşturanlar utanma ve ahlaklılıktır (...). Cinsel deneyimler sırasında ortaya çıkan rahatsızlığın bazı hoşnutsuzluk unsurlarının rastlantısal olarak burnunu sokmaları ile ortaya çıktığına inanamam (...). Benim görüşüm, cinsel yaşamda rahatsızlık yaratanın bağımsız bir kaynak olması gerektiğidir: eğer bu kaynak varsa, tiksinme duygularını uyarabilir ve gücünü ahlaklılığın hizmetine verebilir." (*Taslak K*)

1895'de Freud'un yaptığı gibi Ferenczi de bu müdahaleyi kronolojik olarak belirlemeye ve baştan çıkarmadan önceki çocuğu asıl unsur olarak

ele almaya çalışmıştır. Ya da tersine bu sorunu söylence boyutunu ele alarak kapatmak da denenebilir: baştan çıkarma bir söylencedir, cinselliğin kökeninde erişkinin arzusunun, düşleminin, "dilinin" müdahalesi olduğu söylencesi. Söylencenin zamanla (olayla) ilişkisi söylencenin kendinde belirtilir ve sanki içinde saklanmıştır. Fakat burada nasıl durulabilir? Özneye düşlemin (ya da söylencenin) müdahalesi söylencesi (veya düşlemi), biyolojik gelişiminin bazı özelliklerine bağlı olarak bu organizmanın, küçük çocuğun başına bir zamanlar gelmiş olması gerek. Zaten çok fazla veya fazla az olan, fazla erken (doğumda) veya fazla geç (erinlikte) ortaya çıkar.

Freud, 1897 yılı boyunca baştan çıkarma kuramından vazgeçmiştir. 21 Eylül'de Fliess'e şunları yazar: "Seninle hemen, son aylarda yavaş yavaş ortaya çıkan şu sırrı paylaşmalıyım. *Neurotica*'ma artık inanmıyorum..." Birtakım kanıtlar öne sürer. Gerçekten de: analizleri sonuna kadar, yani ilk patolojik olaya kadar, ilerletmek olanaksızdır; en ağır psikozlarda bile -yani bilinçdışına daha kolay ulaşılabilir olduğu durumlarda- bilmecenin çözümü ortaya çıkmaz. Haklı kanıtlardır bunlar: babanın sapkınlığını histeri olguları ötesinde genelleştirmek gerek, çünkü histerinin yerleşmesi başka etkenlere de bağlıdır.

Öte yandan, ve bizi ilgilendiren de özellikle bu noktadır, bilinçdışında hiçbir gerçeklik ipucu olmadığından duygulanım yüklü gerçeklikle kurmacayı birbirinden ayırmak olanaksızdır." Burada iki çözüm yolu belirir: çocuksu düşlemlerde yalnızca erişkinin oluşturmuş olabileceği bir yeniden yapılanmanın geriye doğru etkisini görmek (burada Jungcu *Zurück-phantasieren* olarak adlandırılabilecek kavram ortaya çıkar; Freud bunu hemen reddeder); ya da kalıtımsal eğilim düşüncesine geri dönmek. Eğer bu ikinci düşünce - Freud bunu her zaman "bastırdığını" itiraf etmiştir- ağırlık kazanırsa, bunun nedeni birincil olayı araştırma çabasının bir çıkmazla sonlanmasıdır; ama aynı zamanda bunun bir diğer nedeni Freud'un, bu karşılık döneminde, baştan çıkarma kuramında tarihi olayın gerçekliği olgusu ötesinde bir olumlu unsur bulamamış olmasıdır. Olay gizli kaldığında, seçeneğin öteki terimi -yapı*- yeniden gündeme gelir. Eğer gerçekliğin özelliklerinden biri eksikse ve bir "kurmaca" olarak ortaya çıkıyorsa, bu kurmacaya temel oluşturacak bir gerçekliği başka yerde aramak gerek.

Freud'un kendi resmi bakış açısını ele alan psikanaliz tarihçileri, bize sağlam olgularla baştan çıkarma kuramını terk etmenin çocuk cinselliğinin

* Yapı "constitution" (ç.n.)

keşfi için yolu açtığını söylerler, ancak karmaşık bir gelişimi de basitleştirmiş olurlar. Bir günümüz psikanalisti için, bizler için olduğu gibi Kris için de, çocuk cinselliği Oedipus karmaşasından ayrılamaz. Ve elbette baştan çıkarma kuramının terk edilmesi ile, Fliess ile yazışmalarda üç konu öne çıkacaktır: çocuk cinselliği, düşlem, Oedipus. Ancak bütün sorun onların birbirleriyle eklemlenmesindedir. Oysa ne görüyoruz? Eğer etkin olduğu ölçüde[22] gerçek travmanın ve baştan çıkarma sahnesinin tasfiyesi söz konusu ise, bu Oedipus'a değil, özünde içsel olarak kendiliğinden gelişen bir çocuk cinselliğinin tanımına yer açmak içindir. Gelişim evreleri, gelişimin ketlenmesi olarak kavramlanan takılma*, genetik gerileme; *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'nin sunduğu görüngülerden en azından biri işte buradadır. Bu kitabın ikinci bölümü "Çocuk Cinselliği" üzerinedir ve ne Oedipus'tan ne de düşlemden söz eder. *Üç Deneme*'nin ilk basımı ile aynı tarihlere rastlayan bir makale bu bakış açısına göre anlamlıdır: Freud nevrozların nedeninde cinselliğin oynadığı rol üzerindeki görüşlerini Oedipus'dan *tek sözcük* etmeden ortaya

[22] Freud'un tüm yaşamı boyunca baştan çıkarma olgularının gerçekliği üzerinde ısrar etmeyi sürdürdüğü kolayca gösterilebilir.

* Takılma "fixation" (ç.n.) Libido'nun gelişimi dönemlerinden birinin yapısına uygun olarak kişilere veya imagolara takılarak doyum sağlaması. Takılma özneye gerilemenin yolunu açar. (ç.n.)

koyabilmektedir. Çocuğun cinsel gelişimi cinsel yapılanma ile belirlenmekle birlikte içsel olarak tanımlanmıştır. "Yaşamın rastlantısal olaylarının gerilemesi ile, yapısal unsurlar ve kalıtım üstünlüğü ele geçirecektir; ama şu küçük farkla ki, ben nevropatik eğilim yerine genel olarak 'cinsel yapıyı'[23] koyuyorum."

Bununla birlikte Freud'un, 1897'de baştan çıkarma kuramını terk ettiğinde kendi otoanalizinde Oedipus karmaşasını keşfettiğine de dikkat çekilebilir. Oysa, şu nokta üzerinde düşünmek gerekir: Oedipus karmaşası Freud'un yapıtında yirmi yıl boyunca önemi daha baştan tanınmış olsa da kuramsal sentezlerin kıyısında bir varoluş sürdürmüştür; örneğin erinlikte nesne seçimi (*Üç Deneme*) veya tipik düşler (*Düşlerin Yorumu*) gibi bölümlerden kolaylıkla ayrı tutulabilmiştir. Bizce 1897'de Oedipus'un keşfi, baştan çıkarma kuramının terk edilmesinin ne nedenidir, ne de ona yer açmak için öteki ortadan kaldırılmıştır. O daha çok, daha önce baştan çıkarma kuramında "çiğ" bir biçimde ortaya çıkmış ve biyolojik bir gerçekçilik uğruna onunla birlikte az kalsın yitebilecek olandır.

[23] "Nevrozların nedenbiliminde cinselliğin rolü üzerindeki görüşlerim", 1905, Fr. çev. "*Résultats, Idées, Problèmes I*" Paris, PUF, s.118.

Zaten Freud de çok daha sonra baştan çıkarmada bir haber verici, bir olumlu yön olduğunu da kabul edecektir: "ilk defa burada Oedipus karmaşasıyla karşılaştım" ve hatta "histerik semptomların gerçek olaylardan değil düşlemlerden kaynaklandığını öğrendim. Ancak daha sonra baba tarafından baştan çıkarılma düşleminin kadında Oedipus karmaşasının ifadesi olduğunu anladım."[24]

Belirli bir süre her şey sanki bir yandan baştan çıkarma kuramında var olan öznenin içine insan cinselliğinin izini sokan "yabancı cisim" düşüncesi değerini yitirirken, (öte yandan cinsel dürtünün etkin olmak için erinliği beklemesi gerekmediği keşfedilmektedir) Freud birini ötekine, yani Oedipus ile çocuk cinselliğini birbirine eklemleyememektedir gibi görünür. Eğer çocuk cinselliği varsa, hem gözlem hem de klinik bunu reddedilemez bir biçimde göstermektedir. Öyleyse bu ancak biyolojik bir gerçeklik olarak *tasarlanabilir* ve düşlem de bu gerçekliğin ikincil bir anlatımı olabilir. Kişinin yaşça büyük bir arkadaşı tarafından baştan çıkarıldığını anlattığı sahne aslında bir çifte kılık değiştir-

[24] Çocuğun kendiliğinden biyolojik cinsel etkinliğinin dışa vurumu değil. Bkz. *Selbstdarstellung*, 1925, Fr. çev. *Sigmund Freud Présenté Par Lui-même*, (Sigmund Freud Kendisi Tarafından Sunuluyor), Paris, Gallimard, s.58 ve *Nouvelles Conférences d'Introduction à la Psychanalyse* (Yeni Psikanalize Giriş Konferansları), 1933, Fr. çev. Paris, Gallimard, s.161-162.

medir: bir saf düşlem gerçek bir anıya çevrilmiştir, kendiliğinden bir cinsel etkinlik bir edilgenlik sahnesine dönüşmüştür[25] Öyleyse düşleme bir ruhsal gerçeklik -ki Freud'un kimi zaman tanımlamaya verdiği kuvvetli anlamıyla- tanımak o kadar doğru değildir. Çünkü gerçeklik bütünüyle bir içsel cinselliğe doğru *yönelecektir*, burada düşlemler ancak yalnızca imgesel açılım haline gelecektir.

Baştan çıkarma kuramının terk edilmesiyle bir şeyler yiter: her iki "sahnenin" bağlaşmasında ve geçici ilişkisinde hem belirli bir olayın hem de iç imgelemin ötesinde bir ön-öznel yapı yer almaktaydı. Bir dizi kuramsal seçeneğin, özne-nesne, yapı-olay, iç-dış, imgesel-gerçek tutsağı olan Freud bir süre bu "zıt çiftlerin" birincilerine daha önem vermeyi seçmiştir.

Böylece şu aykırılıkla karşılaşırız: en mükemmel psikanalitik nesne olan düşlem keşfedildiği anda kendi özgün varlığını bir içsel gerçeklik, cinsellik, lehine yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya bulur. Cinsellik de, kendisini kılık değiştirmelere zorlayan normatif ve yasaklayıcı bir dış gerçekliğe karşı savaşmaktadır. Düşleme -imgesel yaratım anlamında-

[25] "Bir baştan çıkarılma düşleminden öznenin kendi cinsel etkinliğine (çocuksu mastürbasyon) karşı savunma düzenekleri ortaya çıkarmayı öğrendim." "Nevrozların nedenbiliminde cinselliğin rolü üzerindeki görüşlerim" a.g.y., s.117.

sahip çıkabiliriz ama o zaman yapıyı yitiririz. Oysa tersine, baştan çıkarma kuramında sav olmasa da en azından yapının *önsezisi* elimizdedir (baştan çıkarma, olayı ve adeta aktörlerini de aşan bir biçimde neredeyse evrensel bir veri olarak ortaya çıkar), ancak düşlemsel özümleme güçleri tanınmamakta ya da en azından değerleri küçümsenmektedir.

"Tarihöncesine ait yapıtlar okuyorum"

Freud'un düşüncesinin gelişimini 1897'ler dolaylarıyla sınırlamak kısıtlayıcı bir bakış açısı olur: semptomun tarihsel kökeninden son tahlilde biyolojik olan nedensellik dizgesiyle özetlenebilecek bir kurama geçiş: cinsel yapı düşlem semptom. Freud bu kuramı nedenbilimle ilgili "görüşlerini" sunmak zorunda olduğunda ancak bütünüyle sahiplenebilmiştir. Freudcu düşüncenin tarihini adım adım izlemek gerekirse, ki buradaki amacımız bu değildir, bu önemli dönemde en az iki başka akımı da birbirinden ayırmak gerekir.

Birincisi gücünü 1896'dan başlayarak etkin olan düşlemin keşfinden almaktadır: düşlem yalnızca, bir kurgu olarak kendini ortaya koyan (gündüz düşlerindeki* gibi) veya yapısal özelliği görünüşünden farklı olarak ortaya çıkarılması gereken (perde anıda** olduğu gibi) analiz edilecek bir

* Gündüz düşleri "rêve diurne" (ç.n.)

** Perde anı "souvenir écran, screen-memory, Deckerrinnerung" Bu terim çok net olarak anımsanan ancak görünür anlamı ve önemi olmaması ile belirgin olan çocukluk anıları için kullanılır. Bu anıların çözümlenmesi çocukluğun önemli olaylarına ve bilinçdışı düşlemlere gönderme yapar. (ç.n.)

malzeme değildir; o aynı zamanda analizin de bir sonucudur, semptomun arkasında ortaya çıkarılması gereken bir son, bir gizli içeriktir. Travmanın *belleksel simgesi*nden yola çıkılmakta ve semptom düşlemlerin sahneye konulması olmaktadır (örneğin bir fahişelik yapma düşlemi, yani "sokağa düşme", bir agorafobi semptomunun arkasında ortaya çıkarılabilir).

Freud bu düşlemler alanını keşfetmeye, bir listesini yapmaya ve en tipik olanlarını tanımlamaya koyulur. Birbirine zıt iki yaklaşımın kavşağında her iki tarafta da, açık bir veri ve gizli bir içerik olarak saptanan düşlem, uygulamada bir nesne sağlamlığını kazanır, psikanalizin özgün nesnesi haline gelir. Analiz artık, bir "ruhsal gerçeklik" olarak, onun değişkelerini araştırarak ve özellikle süreçlerini ve yapısını analiz ederek düşlemin *yamacında yaşayacaktır*. 1897 ve 1906 arasında bilinçdışının düzeneklerini, yani düşlemin dönüşümlerini (bu terimin geometride kullanıldığı anlamda) ortaya koyan büyük yapıtlar yayınlanacaktır: *Düşlerin yorumu, Günlük Yaşamın Psikopatolojisi, Espriler.*

İşte, bizim üçüncü akımımız buradadır, Freudcu araştırma ve psikanaliz tedavisinin deviniminde daha başında kökene, semptomun temeline ve kişinin nevrotik düzenlenmesine doğru, geriye doğru bir eğilim vardır. Düşlem özerk, sağlam, araştırıla-

bilir bir alan olarak ortaya çıksa bile, kendi kökeni sorusunu yalnızca yapısını değil, içeriğini ve en somut ayrıntılarını da bütünüyle yanıtsız bırakır. Bu açıdan hiçbir şey değişmemiştir. Zamandizinsel soruşturma, gerçek ve kontrol edilebilir ilk *unsurlara* doğru zamanda geriye gidiş Freud'un uygulamasını etkilemeyi sürdürür.

1899'da bir hastasından söz ederken şöyle yazar: "Tüm düşlemlerin altında yatan ve kökensel zamanlara uzanan (yirmi iki aylıktan öncesine) bir sahneyi keşfettik. Tüm beklentilerimizi doyurdu ve henüz çözülmemiş tüm sırların açıldığı kapıydı bu[26]." Bu satırlardan biraz ilerde her zaman daha ileri giden ve sonuca ulaşmaktan emin olunduğu ve gerekiyorsa soruşturmanın doğruluğunun denetlenmesi için üçüncüye de başvurulabilen o önüne geçilemez araştırma tutkusunun itiraf edildiği satırlar yer alır: "Akşamları, *tarihöncesi yapıtları* okuyorum, *çalışma yapmak amacıyla değil...*[27] E. de ikinci gerçek sahne yüzeye çıktı ve ben bunu belki de hastanın ablası ile nesnel olarak doğrulatabilirdim. Üçüncü planda, uzun zamandır şüphelenilen bir şey yaklaşıyordu.[28]"

[26] Mektup no: 126 *La naissance de la psychanalyse*, a.g.y., s.271-272.

[27] Sözcüklerin altı tarafımızdan çizilmiştir.

[28] Mektup no: 127 *La naissance de la psychanalyse*, a.g.y., s.273-274.

Kökensel zamanlara ait bu sahneleri, bu *gerçek* sahneleri Freud daha sonra *Urszenen* ("kökensel" veya "ilk" sahneler) olarak adlandıracaktır. Bilindiği gibi, daha sonra bu terim yalnızca çocuğun şahit olduğu anne babanın cinsel ilişkisi anlamında kullanılacaktır. Burada *Bir Çocukluk Dönemi Nevrozu Öyküsü*'nde (1918) yer alan, patolojik düşle üzerinde oluştuğu ilk sahne arasındaki ilişkilerin tartışılmasına gönderme yapmak gerekir. Tedavinin hemen sonrasında 1914-1915 kışında sıcağı sıcağına yazılan ilk klinik rapor okunduğunda Freud'u bir detektif gibi sahnenin gerçekliğini en ufak ayrıntılarına kadar yeniden oluşturmaya iten tutkusal kanıyı fark etmek şaşırtıcıdır. Baştan çıkarma kuramının "terk edilmesinden" bu kadar sonra böylesi bir tasa ortaya çıkıyorsa bu Freud'un bu "sahneleri" *saf* imgesel yaratılara kaynaştırmaktan hiçbir zaman vazgeçmemiş olmasının kanıtı değil midir? Baştan çıkarma sahnesinde yitip giden soru, yirmi yıl sonra Kurt Adam* tarafından anne

* Bir çocukluk dönemi nevrozu öyküsü: Kurt Adam: Asıl adı Pankejeff S.C. (1887-1979) olan Freud'un ünlü hastası. Sigmund Freud'un 1914-1915 kışında yazdığı ve ancak 1918'de yayınladığı bu hastasının öyküsü psikanaliz tarihinin belki de üzerinde en çok çalışılan metinlerinden biridir. Freud'dan sonra da birçok analiste devam eden "Kurt Adam" daha sonra kendi analiz öyküsünü de kaleme almıştır. Bu olgunun Türkçe çevirisi için bkz. S. Freud, *Olgu Öyküleri*, çev. Ayhan Eğrilmez cilt II s.195-315 Payel yayınevi, 1996, İstanbul. (ç.n.)

babanın cinsel ilişkilerinin gözlenmesi söz konusu olduğunda aynı terimlerle yeniden gündeme gelir. Çocuk cinselliğin keşfi, Freud'un düşüncesinde baştan çıkarma kuramının altındaki temel şemayı geçersiz kılmamıştır: "sonradan tamamlanan"* bir yetkinlikteki aynı sürece sürekli olarak başvurulur; zamansal dizide birbirinden ayrı olan iki olguyu (sahne ve düş) burada da buluyoruz. Birincisi anlaşılmaz kalarak ve bireyin içinden dışlanmış olarak, ancak bir ikinci zamandaki değerlendirmede yeniden ele alınır. Bütün bunların, çocukluğun ilk yıllarında biraz öne veya arkaya alınmış olması kuramsal modelin temelinde bir değişiklik yaratmaz.

Freudcu "sonradan tamamlanan" şeması ile Lacan tarafından ortaya atılan psikotik düzenek "ıskat"** arasındaki benzerlik açıktır: simgesele kabul edilmeyen (reddedilmiş olan) gerçeklikte yeniden ortaya çıkar (varsanı biçiminde). Bu simgeleştirile-

* Sonradan tamamlanan "après-coup, differed, nachträglich". Travmatik olaylar özne için bir anlama ancak yeniden örgütlenme ve yeniden kaydolma sürecinden geçtikten sonra sahip olurlar. Bu terim psikanalitik kuram açısından ruhsal zamansallığı ve nedenselliği göstermesi açısından önemlidir. (ç.n.)

** Iskat "forclusion, foreclosure, Verwerfung" Dava hakkının düşmesi demektir ve bir hukuk terimidir. Fransız psikanalisti Jacques Lacan tarafından "temel bir imleyenin öznenin simgesel düzeninin dışına atılması, reddedilmesi" anlamında kullanılmıştır. Lacan'a göre red psikozun temel düzeneğidir ve nevrozun temelindeki bastırma düzeneğinden farklıdır. Reddedilmiş olan özenin gerçekliğine bir varsanı olarak geri döner. (ç.n.)

meyen, tam da Freud'un birinci zaman olarak tanımladığıdır. Freud ve Lacan kuramlarını "Kurt Adam" olgusu ile süslediklerine göre Lacan'ın aslında çok genel bir süreci özellikle psikotik olarak değerlendirip değerlendirmediği ya da Freud'un açıklamasını açıkça psikotik bir olguya dayandırarak istisnayı bir kural olarak alıp almadığı sorulabilir.

Aynı şekilde, Freud'un açıklaması bu olgudaki ilk sahnenin çok muhtemel olan *gerçekliği* ile kolaylaşmış olmaktadır. Ancak, birinci zamanda öznel değerlendirmenin veya simgeleştirmenin yokluğu gerçekten yaşanmış bir sahnenin de tekelinde değildir. Öznenin içinde dışlanacak bu "yabancı olgu" özneye genel olarak bir sahnenin algısıyla değil anne babanın arzusu ve onu taşıyan düşlem dolayımı ile aktarılır. Bu tipik olarak nevrozlu bir olgu olacaktır: bir "birinci zamanda" (yeri tam olarak belirlenemeyen bir zamandır bu ve oto-erotizme geçiş hareketinin dizisiyle de parçalanmıştır bkz. aşağıda "Kendi-kendine" zaman: cinselliğin kökeni" bölümü) bir "simgesel öncesi simgesel" (Freud'u değiştirirsek) öznenin içinde bir köşeye çekilecek, bir ikinci zamanda, sonradan tamamlanarak ele alınacak ve onun tarafından simgeleştirilecektir. Psikozda, birinci zamanda, ham

bir gerçeklik baskındır ve elbette özne tarafından simgeleştirilememiştir, ancak aynı zamanda daha sonra yapılacak tüm simgeleştirme deneyimlerine indirgenemez bir çekirdek sunar. İşte bu nedenle bu olguların ikinci zamanı bir iflas, hatta bir felaket niteliğini taşır.

İşte bu yaklaşım yoluyla kökensel bastırma ve Freud'un tüm yapıtı boyunca tanımlamaya çalıştığı (*Verleugnung*, yadsıma olarak tanımladığı) ile Lacan'ın red olarak adlandırdığı bu psikotik düzenek arasındaki fark anlaşılır hale gelir.

Freud'un 1917'de yayınlamadan önce el yazmasına iki uzun tartışma eklediği ve bunların da onun Jungcu "geriye dönüşlü düşlem" (*Zurückphantasieren*) tezinden sarsıldığını gösterdiği biliniyor. Analizde sonuçta bir yeniden yapılanma olduğuna göre, sahnenin öznenin kendisi tarafından oluşturulmuş olabileceğini kabul eder. Ancak algının en azından, köpeklerin çiftleşmesinde olduğu gibi, ip uçları sağladığı konusundaki ısrarını da sürdürür.

Fakat özellikle, Freud soruşturmada o denli zayıf olduğu ortaya çıkan- bir *gerçeklik zemininin* desteğini sağlamaktan umudunu kestiği anda yeni bir kavramı devreye sokar: *Urphantasien* kökensel

düşlemler[29] Burada, temelin dayatmasının gerçek bir dönüşümüne tanık olunmaktadır: ilk sahne ile özne tarafından yaşanan bir olguyla mı yoksa bir kurguyla mı karşı karşıya olduğumuzu belirlemek olanaksız ise, son tahlilde düşlemi oluşturanı bir beridekine, bireysel yaşantıya ve imgelenene aşkın olan bir şeye bağlamak gerekir.

Bize göre de, Freudcu düşüncenin tüm açıklığı 1897 dönemecinden *sonra tamamlanır*. Görünürde hiçbir şey değişmemiştir: gerçekten birinci olan bir gerçekliğin araştırılması sürmekte, birbirini izleyen iki tarihsel olgu arasındaki diyalektikten oluşan "sahnenin" şeması aynen yeniden ele alınmakta, nihai olayın elden kaçışının yarattığı aynı hayal kırıklıkları yeniden yaşanmaktadır -sanki Freud hiç ders almamıştır. Ama, buna koşut olarak, ikinci bir akım olarak belirlediğimizin lehine, yapısal bir alan olarak ve kendisi de bir takım yasalara göre dağılan ve yeniden oluşan bir düzenleme olan bilinçdışının keşfi köken araştırmasının

[29] *Urszene Urphantasie*: burada da aynı Ur öneki söz konusudur. Buna diğer Freudcu terimlerde de rastlanır, özellikle *Urverdrängung*'da. Bu terimlerin tümünde onu Fransızca'ya kökensel sözcüğü ile çevirmeyi yeğlerdik. Ancak "ilk sahne" deyimi psikanalize özgüdür. "İlkel düşlemler", "ilkel bastırma"dan söz etmek daha mı doğru olurdu? İlkel sözcüğünün *Ur*'un eskil anlamına aşırı vurgu yapması ve tamamlanmamış, kaba, eksik bir şeyi çağrıştırması tehlikesi vardır. Buna karşın, kökenselde yazımızın başlığının göstermeye çalıştığı birkaç anlama çekilebilen bir yoğunlaşma yer alır.

yeni bir boyuta açılmasına olanak sağlayacaktır.

Kökensel düşlem[30] kavramında, Freud'un olayın özünü bulma arzusu (ve, eğer bu öznenin öyküsünde kırılmalar ve çoğalmalar nedeniyle silinmişse, daha gerilere gidilecektir...) olarak adlandırabilecek olanla, düşlemin yapısını olayın kendisi dışında bir şeyde temellendirmek zorunluluğu buluşmaktadır.

[30] Bir kavramdan söz ettiğimizde abartarak yanılgıya düştüğümüz biçiminde bir eleştiri yönelebilir bize. Kuşkusuz, "kökensel düşlem" psikanalizin klasik kavramsal aygıtının bir parçası değildir. Freud ona, burada anlamını belirlemeye çalıştığımız bir sorunsal dolayısıyla baş vurmuştur. Öyleyse sözcük bir *gösterge* değeri taşımaktadır ve bu nedenle zorunlu olarak yoruma gönderme yapmaktadır.

"Ur" *

Kökensel düşlemler, "analizin, tüm nevrozlularda ve muhtemelen insanoğlunun tüm çocuklarında keşfedebileceği bilinçdışı düşlemler hazinesini oluştururlar[31]". Bu sözler onları belirleyenin, tek başına sıklıklarının, hatta genelliklerinin deneysel olgusu olmadığını gösterir. Eğer "her seferinde aynı düşlemler aynı içerikle yaratılıyorlarsa[32]", eğer bireysel uydurmaların çeşitliliğinde bazı "tipik[33]" düşlemler bulunuyorsa bu, öznenin olaysal öyküsünün bir *primum movens* ** oluşturmamasından ve "düzenleyici" olarak işlev gören bir ön şemanın düşünülmesi gerektiğindendir.

Bu önceliğin farkında olabilmek için Freud bir

---

* Ur: Metinde Almanca. En eski ilk, anlamlarında ön ek olarak kullanılmaktadır. Bu önekin çevirisi konusunda ayrıntılı bir tartışma için Not 29'a bakınız. (ç.n.)

[31] "Psikanalitik kuramla çelişen bir paranoya olgusu bildirisi", 1915, Fr. çev. *Névrose, psychose, perversion*, Paris, PUF, s.215.

[32] "*Introduction à la psychanalyse*", a.g.y., s.349.

[33] Bu kaygı Freud'da çok erken ortaya çıkar. Bkz. Taslak M "*Bizim en sevgili umutlarımızdan biri, sahnelerinkiler için belirlediğimiz gibi düşlemlerin de sayısı ve türlerini belirleyebilmektir.*"

** İlk hız, hareket, devingen. (ç.n.)

tek yere başvurur: soyoluşsal* açıklama. "Bize bugün analizde anlatılan tüm düşlemlerin, eskiden insanlık ailesinin kökensel zamanlarında bir gerçeklik olması"(böylece *olgusal gerçeklik ruhsal gerçeklik* haline gelir) "ve çocuğun düşlemler yaratarak yalnızca tarihöncesi gerçeklik sayesinde bireysel gerçekliğindeki boşlukları doldurmakta olması olasıdır[34]". Böylece bir kez daha düşlemsel özümlemelerin berisinde bir *gerçeklik* ileri sürülmüş olmaktadır, ancak Freud bu gerçekliğin yapısal ve kendileri kesinlikle bağımlı olan öznelere göre özerk konumunun altını çizmeyi ihmal etmez. Hatta bu noktada daha da ileri gider ve bu "şema" ile bireysel deneyimler arasında var olan ve ruhsal çatışmanın da şartlarından birini oluşturan bir uyumsuzluğun varlığını kabul eder[35]

İmgesel düzeni bilgilendiren ve ona kendi yasasını kabul ettiren bu "gerçeklik"te Lévi-Strauss ve

* Soyoluş "phylogenèse" (ç.n.)

[34] "*Introduction à la psychanalyse*", a.g.y., s.350.

[35] "Kalıtımsal şemaya uygun düşmeyen olgular düşlemde bir değişikliğe uğrarlar (...). İşte tam da bu olgular bize şemanın bağımsız varlığını göstermeye uygun olgulardır. Genellikle bizim gözlemlediğimiz şemanın bireysel deneyime üstün geldiğidir: bizim olgumuzda [*Kurt Adamda*] örneğin zaten tersine çevrilmiş bir Oedipus karmaşasına rağmen baba kastre edici ve çocuk cinselliğini tehdit edici hale gelir (...). Deneyim ve şema arasında ortaya çıkan çelişmeler çocuksu çatışmalara geniş malzeme sağlıyor gibi görünmektedir." "Bir çocukluk dönemi nevrozu öyküsü: Kurt Adam" 1918, Fr. çev. *Cinq Psychanalyses*, Paris, PUF, s.418-419.

Lacan'ın, her birinin etnoloji ve psikanaliz alanlarında kuruluşunu ve etkinliğini tanımladıkları "simgesel düzenin" bir ön çizimini görmek mümkündür. Freud'un *Totem ve Tabu*'nun kuruluş çizgisini yeniden oluşturduğunu öne sürdüğü ve ilk insana (*Urmensch*), ilk babaya (*Urvater*) ait insanın tarihöncesinden anlatılan bu sahneleri anımsatmasının nedeni, bireysel öykü düzeyinde yakalanamayanları bulmaktan çok, örgütlenmesini kendisi bile anlayamayacak ve "bilinçdışının çekirdeği"ni oluşturamayacak olan bir imgeseli sınırlamaktır.

Öyleyse, "soyoluş"un bilimsel maskesi altında, *kalıt edinilen bellek izlerine* yapılan çağrıda, Freud'un olayın etkinliği ve imlenenin bütününe göre imleyen örgütlenmesinin daha önce olduğunu öne sürmek zorunluluğu içinde olduğunu kabul etmek gerek. Türün bu söylencesel *tarih-öncesinde*, öznenin erişemeyeceği, kavramalarından ve önlemlerinden, iç "mutfağından" (malzemeden o denli zengindir ki, bırakalım yeni cadılarımız formüller yaratsınlar) kaçan bir *ön-yapının* zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Ancak Freud, sözcüğün tam anlamıyla kendi kavramlaştırmasının tuzağına düşmüş olacaktı: insan türünün geçmişinin kalıtımsal olarak iletilen şemalarla korunduğu biçimdeki bir yanlış sentezle, sonunda olayla yapıyı aşmak çabasının

tam tersiyle karşı karşıya kalmıştı.

Yani, "Soyoluşsal açıklama"nın yerine yapısalcı tip bir açıklamayı getirmeyi çok düşünmüyoruz. Öznenin öyküsünün berisinde ama yine de tarihin söylemin ve simgesel zincirin içinde, ancak imgeselle dolu olsa da, ancak olağan unsurlarla kurulmuş bir yapıya sahip olsa da, kökensel düşlem her şeyden önce bir düşlemdir. Ve öyle bazı özelliklerle damgalanmıştır ki, deneyime olanaklılık koşullarını sağlamış olsa da, bunlar onun yalnızca aşkın bir şemaya indirgenmesini güçleştirirler.

Biz burada tutarlı bir psikanalitik kuramın zorunlu kılacağı gibi ödipal yapı düzlemi ile kökensel düşlemler düzlemi arasındaki ilişkiler sorununu geliştirmek savında değiliz. Ancak, önce ödipal yapı ile ne anlaşıldığını açıklamak gerekir. Freud'un, Oedipus karmaşasının yapısal yönünü - kurucu işlevini olduğu kadar üçgensi özelliğini de göz önüne alarak - geç açıklamış olduğunu belirtmek gerek: bu, örneğin *Üç Deneme*'de (1905) kesinlikle gözden kaçar. Genelleşmiş Oedipus denilen formül ancak *Benlik ve Altbenlik* (1923) ile birlikte verilir ve söz konusu "genelleşme" biçimci bir anlamda yorumlanır: bu, anne-baba-çocuk üçgeninin oluşturduğu ruhsallıklar-arası alanda bir dizi sınırlı somut durumu tanımlar. Yapısal antropolojinin bakış

açısına göre, burada insanlar arası karşılıklı ilişkileri temellendiren yasanın *özel biçimlerinden biri* görünmüş olur. Bu yasanın, kültürlerin çeşitliliğine göre başka kişilerde ve biçimlerde cisimleştirilmesi söz konusu olabilir. Yasanın yasaklayıcı işlevini örneğin baba dışında başka merciler yerine getirebilirler. Psikanalist bu çözümü sahiplenirse, deneyiminin temel boyutlarından birini yitirdiğinin bilincinde olmalıdır: özne bir karşılıklı ilişki yapısı içine sokulmuş olabilir. Ancak bu ona anne babanın bilinçdışı yoluyla aktarılmıştır, yani bir dil sisteminin içine olmaktan çok, bir söylemin tekil kuruluşu içine sindirilmiştir.

Oysa, Freud'da Oedipus kavramına damgasını vuran gerçekçiliktir: bir iç çatışma olarak ("çekirdek karmaşa") veya bir toplumsal kurum olarak tasarımlansa da, karmaşa bir veri olarak kalır; özne onunla *karşılaşır*, "tüm insanlar onu bastırmak göreviyle karşı karşıyadırlar[36]".

Belki de bu gerçekçi kavram Freud'un Oedipus karmaşasıyla birlikte, onları birbirlerine eklemleme kaygısı da taşımadan, kökensel düşlem kavramını ortaya atmasına yol açmıştır: bu kez özne bir yapıyla karşılaşmaz, yineleyelim onun tarafından,

[36] *Trois essais sur la théorie de la sexualité*, 1905, Fr. çev. Paris, Gallimard, s.186-187, not 82. (Türkçe çeviri için bkz. S. Freud, *Eşeysellik Üzerine Çalışmalar*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea, 2000.)

bir uyuşumun sonucu olarak değil, bilinçdışı arzuların görünüşü olarak düşlemin içine taşınır.

Freud'un ilk kez *Urphantasien*'den söz ettiği metin bu konuda hiçbir kuşkuya yer bırakmaz[37] Burada, sevgilisinin yanında yattığı sırada gözlendiğini ve fotoğrafının çekildiğini söyleyen bir paranoya olgusundan söz etmektedir: bir "küçük gürültü", makinenin sesini duymuştur. Freud, bu varsanının arkasında ilk sahneyi bulur: gürültü, çocuğu uyandıran anne babanın gürültüsüdür ve çocuğun dinlediğini ele vermekten çekinerek çıkarmaktan korktuğu gürültüdür. Bunun düşlemdeki işlevini nasıl kestirebiliriz? Bir anlamda der Freud, bu bir "kışkırtmadır", bir rastlantısal nedendir; yalnızca "anne baba karmaşasının bir parçası olan kulağı eşikte olmak tipik düşlemini" canlandırmaktadır; ancak hemen düzeltir, "bu "kazaen çıkan" gürültüyü hakkını vererek değerlendirdiğimiz şüphelidir (...) Tersine, kulağı eşikte olmak düşleminin bir parçasını oluşturur[38]." Gerçekten de, hasta tarafından öne sürülen gürültü[39] güncelde ilk sahnenin

[37] "Psikanalitik kuramla çelişen bir paranoya olgusu bildirisi"

[38] A.g.y., s.215.

[39] Freud'a göre bir yansıtmanın etkisi da zaten buradadır. Söz konusu olan bir klitoris zonklamasının (*pochen*) bir gürültü olarak dışarıya atılmasıdır. Bir sözcük oyunu yaparak dürtünün zonklaması diyebiliriz, böylece düşlemi güncelleştiren zonklama ile bunu ortaya çıkaran dürtü arasında döngüsel bir ilişki kurmuş oluruz.

ipucunu oluşturur, bu unsurdan yola çıkarak daha önceki tüm düşlemsel hazırlık *tutmuş* olur. Bir başka deyişle, *düşlemin kökeni, kökensel düşlemin yapısının tam da içine sindirilmiştir.*

Düşlem sorusunun ona telkin ettiği ilk kuramsal taslaklar içinde Freud, işitilenin rolünü -biraz da okuyucularının kafasını karıştırarak- ön plana çıkarır[40] Freud'un paranoyak düşlemleri göz önüne almış göründüğü bu eksik metinlere çok yer vermeden, işitmeye tanınan bu ayrıcalığın nereden geldiği sorusu sorulabilir. Bize göre buna iki gerekçe bulunabilir. Bir tanesi söz konusu *duyulanımla* ilgilidir: işitilen ortaya çıktığında, farklılaşmamış algı alanındaki sürekliliği bozar ve aynı zamanda işaret de verir (gecede beklenen ve algılanan ses) ve özneyi çağrılan konumuna sokar; bu noktada, diğer duyusal alanlarda kendine eşdeğerler bulsa da, imleyenin ilk örneği işitilene aittir. Fakat işitilen aynı zamanda (Freud'un söz konusu bölümde açıkça gönderme yaptığı ikinci gerekçe) ceddin, dedelerin, ana babanın tarihi veya efsanesidir: ailenin *sesi* veya *gürültüsü*. Bu kendisinden

[40] "*İşitilen* ve değerlerini *sonradan tamamlanan* şeylerden oluşmuş olarak, yaşanan ve işitilenle, geçmiş (anne babanın ve ataların öykülerinden gelen) ile kişinin kendi gördüğünü birleştirirler. Düşler görmek için neyse onlar da işitilen için odur." (*Taslak L*) Ve hatta: "Düşlemler yaşanan ve işitilen şeylerin bilinçdışı birleşiminden oluşmuştur." (*Taslak M*)

önce olan, konuşulan ya da gizli olan söyleme özne, katılmak ve onda kendi yerini bulmak zorundadır. Bu "söylem"i geriye dönüşlü olarak bir anımsama noktası gibi kullanabildikçe, küçük gürültü -ya da ipucu oluşturabilecek tüm gizli duyusal unsurlar- bu değeri kazanacaktır. Kökensel düşlemler, temalarında (ilk sahne, kastrasyon, baştan çıkarılma...) ve içeriklerin de, geriye doğru etkili bu talebi belirtirler: *kökenlere aittirler*. Söylencelerin yaptığı gibi, çocuğun karşısına çıkan büyük gizemlere bir tasarım ve bir "çözüm" sunduklarını öne sürerler; öznenin önünde bir açıklama, bir "kuram" gerektiren niteliğe sahip bir gerçeklik olarak belireni, bir tarihin kökeni, bir oluşumun ilk anları gibi oyunlaştırırlar.

Köken düşlemleri: ilk sahnede betimlendiği görülen bireyin kökenidir; baştan çıkarma düşlemlerinde cinselliğin kökeni ve birden bire ortaya çıkması; kastrasyon düşlemlerinde ise cinslerin farklılığının kökeni. Öyleyse, kökensel düşlemlerin şimdiden-burada statüleri, altı çizilerek açıklanarak, temalarında bulunmuş olur.

Temanın, yapının ve şüphesiz işlevin aynı yöne yönelmesi: algı alanının sağladığı ipucunda, oluşturulan senaryoda, başlangıçların ölçülü araştırmasında, düşlem sahnesine çıkan öznenin kendisini "kökenleyen"dir.

Bizim için kökenler düşleminin ne olduğunu kendimize sorarsak, biz kendimizi farklı bir yorum düzleminde konumluyoruz. Çünkü biz, onların yalnızca simgeselde ele alınmış olduklarını değil, onu yeniden toparlamak savında olan bir imgesel senaryonun arabuluculuğu ile, bedenin gerçekliğine onu en temel biçimde oluşturan olarak simgeselin sokulmasını sağladıklarını da görüyoruz. Bizim için ilk sahne neyi betimler? Döllenmenin (ve doğumun) biyolojik olgusu ile soy zincirinin simgesel olgusu arasında, ve cinsel ilişkinin "vahşi eylemi" ile anne-baba-çocuk üçgeninin varlığı arasında bir bağlaşma. Kastrasyon düşlemlerinde gerçeklik-simgesel bağlaşması çok daha açıktır. Baştan çıkarmaya gelince, şunu eklemeliyiz: daha önce gösterdiğimiz gibi Freud yalnızca birçok gerçek baştan çıkarma olgusuyla karşılaştığı için, bir düşlemden bilimsel bir kuram yapabilmiş değildir, ki bu dolambaçlı yolun sonunda düşlemin işleyişini keşfetmiştir; ancak aslında kökenler yolu ile, cinselliğin insanın başına nasıl geldiğini açıklamaya çalışmıştır.

"Birçok başlangıcı olan bir senaryo"

Psikanalitik deneyimin çok çeşitli düzeylerinde karşılaşılan, anlatılan, yorumlanan, yeniden oluşturulan, ortaya atılan düşlem metapsikolojik statüsü hakkında zorlu bir soru sordurmaktan geri durmaz. Ve öncelikle bilinçdışı, önbilinç ve bilinç sistemleri ayırımı çerçevesinde hangi topiğe ait olduğu sorusunu.

Günümüz psikanalizinin kimi eğilimlerinde[41] bu soru, uygulamada bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış gibi görünen yoruma kendini bırakan düşlem ile analitik yorum çalışmasının yol açtığı düşlem arasındaki ayırımın kurama aktarılmasıyla çözülmeye çalışılmıştır. Freud haksız olarak birbirinden çok farklı iki gerçekliği aynı terimle, *Phantasie* tanımlamıştır: bir yanda "bilinçdışı zihinsel süreçlerin birincil içeriği olarak[42]" bilinçdışı *Phantasie* ve öte yanda bilinçli veya yüceltici imgelemler, ki gündüz düşleri bunun örneğidir, yer alır. Bu da ötekiler gibi açık bir içeriktir: bilinçdışı *Phantasie*

[41] Bkz., özellikle Susan Isaacs, "Düşlemin Doğası ve İşlevi" içinde *Développements de la Psychanalyse*, 1966, Paris, PUF, s.64-114.

[42] A.g.y., s.64.

ile düşten, davranışlardan ve genel olarak "malzeme"den daha özel bir ilişkiye sahip değildir: tüm açık veriler gibi, bilinçdışı *Phantasie* olarak bir yoruma gönderme yapar. O zaman, bu talihsiz karmaşayı çözmek için, "gündüz düşleri gibi bilinçli düşlemler[43]" (fantasme) ile bilinçdışı "düşlemleri[44]" (phantasme) farklı bir biçimde yazmak önerildi. Burada, bazen söylendiği gibi, yarımyüzyıllık psikanalizin sonucu olan büyük bir ilerleme mi söz konusudur? Bu "ilerlemeyi" Freudcu düşüncenin *ilerlemesi* ve sağladığı *esin* ile karşılaştırmaya çalışalım.

Freud'un düşüncesinin sağladığı esin: Freud, bu düşlemlerin, *Phantasiens* bilinçli oldukları kadar bilinçdışı da olduklarını çok erken keşfetmesine rağmen *Phantasie* terimini yapıtının sonuna kadar kullanmakla aralarındaki derin bir benzerliği doğrulamak istemiştir: "Sapkınların açıkça bilinçli düşlemleri -bunlar uygun koşullarda düzenli davranışlara dönüşebilirler-, paranoyakların sanrısal korkuları- ötekiler üzerine düşmanca bir içerikle yansıtılırlar-, histeriklerin bilinçdışı düşlemleri psikanaliz sayesinde semptomlarının arkasındaki neden olarak saptanırlar-, tüm bu oluşumlar içeriklerindeki en ufak ayrıntılarına kadar üst üste ça-

[43] İngilizce *fantasy*

[44] İngilizce *phantasy*

kışırlar[45]". Yani, bu Freud'un burada belirlediği gibi çok çeşitli imgesel oluşumlarda ve psikopatolojik yapılarda, bilinçli veya bilinçsiz, eyleme dönüşmüş veya tasarımlanmış, imleyen değişikliği olsa veya olmasa ve kişi yer değiştirmesi olsa da aynı içerik, aynı düzenleniş bulunabilir demektir.

Böylesi bir doğrulama (1905) sözde gelişmemiş olan Freud'e ait değildir. O özellikle, düşlemin çok çeşitli araştırmalara[46] yol açtığı 1906-1909 döneminde merkezi konumdadır. O dönemde düşlem, bilinçdışı etkinliğinde bütünüyle tanınmaktadır; örneğin onu simgeleştiren histerik krizin arkasında bulunandır. Bununla birlikte, Freud bilinçli düşlemden, gündüz düşünden bir örnek olarak değil bir kaynak olarak yola çıkar. "Nevrotik semptomların gerekirciliğiyle önemli ilişkileri[47]" olan bu histerik düşlemlerin (söz konusu olan bilinçdışı düşlemler değil midir?) "ortak nedeni ve doğal ilk örneği gençliğin gündüz düşleri"dir. Ortak neden? Gerçekten de, bilinçli düşlemin kendisi bastırılabi-

[45] *Trois essais sur la théorie de la sexualité*, a.g.y., s.174, not 33.

[46] *Gradiva, 1907. Le Poète et la création de fantasmes, 1908. Les fantasmes hystériques et et leur realtion à la bisexualité, 1908. Les Théories sexuelles infantiles, 1908. Généralités sur l'attaque hystérique, 1909. Le roman familial des névrosés, 1909.*

[47] "Les fantasmes hystériques et et leur relation à la bisexualité", 1908. Fr. çev. *Névrose, Psychose, Perversion*," içinde Paris, PUF, s.149.

lir ve böylece hastalık yaratan hale gelir. Hatta Freud düşlemde, bir sistemden ötekine geçiş sürecini, bastırma veya bastırılanın geri dönüşünü, anında yakalama olanağını sağlayan ayrıcalıklı bir özellik[48] bulur. Bilinçdışının sınırına çok yakın duran, aynı melez varlık, aynı melez kan, özellikle yatırımın değişimine bağlı olarak bir taraftan ötekine geçebilir[49] Freud'un burada bilinçdışı düşlemi en derin düzeyinde almadığı, aslında gerçekten bir "düşlem"den çok basit bir yüceltici gündüz düşünün söz konusu olduğu öne sürülebilir. Oysa Freud düşlemi "geri gönderen" düzeneği bastırma olarak açıkça tanımlar. Sözünü ettiği sınır, terimin topik ve gerçek anlamıyla bilinçdışıdır.

Elbette, bilinçdışı düşlemlerde çeşitli düzeyler olabileceğini yadsıyor değiliz, ancak Freud'un dü-

[48] "Uygun şartlarda bu tür bir düşlem bilinçle dahi sezilebilir. Düşlemlerine ilgisini uyandırdığım bir kadın hastam bir gün bana yolda giderken kendini aniden göz yaşları içinde bulduğunu ve kendisini neyin ağlattığını anlamak için kendine döndüğünde şu düşlemi sezinlediğini anlatmıştı: kentindeki bir piyano virtüözü ile duygusal bir ilişki kurar (ancak onu kişisel olarak tanımamaktadır), ondan bir çocuğu olmuştur (gerçekte çocuğu yoktur) ve çocuğu ile sefalete terk edilmiştir. İşte romanın tam bu yerinde göz yaşlarına boğulmuştur" (a.g.y., s.150).

[49] "Burada bilince çok yaklaşırlar ve yoğun bir yatırımları olmadıkları sürece rahatsız edilmeden dururlar, ancak belirli bir yatırım düzeyini aştıklarında geri gönderilirler." "Bilinçdışı", 1915, Fr. çev. *Métapsychologie*, Paris, Gallimard, s.103. (Türkçe çeviri için bkz. *Metapsikoloji*, çev. Emre Kapkın, Tekşen Ayşen Kapkın, Payel 2002)

şün metapsikolojisini incelerken en derin bilinçdışı düşlemlerle gündüz düşleri arasında akrabalık kurmasını çarpıcı buluyoruz: düşlem, düş uğraşında sürecin iki ucunda da bulunmaktadır. Bir yandan, bilinçdışı son arzuya, düşün "anamalcı"sına, bağlıdır ve bu şekilde uyarının ruhsal sistemlerin ard arda gelişi yoluyla izlediği "birçok kez gidip gelinen bu yolun" kaynağındadır: "Birinci bölümü (bu yolun) artan bir biçimde bilinçdışı düşlemlerden ve sahnelerden ön-bilince doğru gider[50]" orada gündüzden kalan artıkları veya "aktarım düşüncelerini" toplar. Ancak, düşlem düşün öteki ucunda da, Freud'un düşün bilinçdışı uğraşısını oluşturmadığını özellikle belirttiği, ancak "uyanık düşüncemizin gelişiminde" belirlenmesi gereken ikincil değerlendirme içinde bulunur. İkincil değerlendirme bir kez uyandıktan sonra düşün öyküsünde sonradan yaptığımız değişikliklerde kendini gösteren sonradan yapılan bir elden geçirmedir. Bilinçdışı düzeneklerin (yer değiştirme, yoğunlaştırma, simgeleştirme) sağladığı ham maddede en az düzeyde de olsa bir düzen ve tutarlılık sağlamaya çalışan bu karışık yığına bir "dış görünüş", onu göreceli olarak tutarlı ve sürekli kılan bir senaryo oluşturur. Tek sözcükle söylemek gerekirse, son

[50] "*L'interprétation des Rêves*" 1900, Fr. çev. s.488.

düşün göreceli olarak "gündüz düşüne[51]" benzer hale dönüştürülmesi söz konusudur. İkincil değerlendirme öznenin bir önceki gün boyunca kendine seyrettirdiği sahnelerden oluşturulmuş hazır senaryolar olan düşlemleri veya gündüz düşlerini kullanacaktır.

Bu düşün tam içindeki "bilinçdışı düşlem" ile bunu bilinç tarafından kabul edilebilir hale getiren "gündüz düşlemi" arasında ayrıcalıklı bir ilişki yok mudur? Freud'un düşü, arzunun bilinçdışı gerçekleştirilmesi olarak keşfetmesi nedeniyle; bilince yakın olan savunma, gizleme ve özellikle ikincil değerlendirme gibi gözükenleri değersizleştirmesi şüphesiz doğaldır[52]. Ancak kısa sürede farklı bir saptama yapar: "düşün bu dış görünüşlerinde yalnızca bilinç makamı tarafından düşün içeriğinin değerlendirmesini -yanlış anlamalardan oluşan ve oldukça keyfi olan- görmek istemek yanıltıcı olabilir (...) Analizin gece düşlerinde keşfettiği arzu düşlemleri çocuksu sahnelerin yinelenmeleri ve yeniden değerlendirmeleridir: aynı şekilde birçok düşte, düşün dış görünüşü bize düşün gerçek çe-

[51] A.g.y., s.420.

[52] Düşü öğe öğe ele alabilmek için ikincil değerlendirmeyi, senaryoyu, parçalamak gerekir. Ancak Freud bu *aynı planda ele alım*da, ki psikanalitik dinlemenin unsurlarından biridir, yapı yani senaryo da, aynen öznenin kendi düşüne bütüncül tepkisinde olduğu gibi, kendisi bir öğe olduğunu unutmaz.

kirdeğini anında gösterir. Ancak bu biçim değiştirmiş durumdadır çünkü başka bir malzemeyle karışmıştır[53]". Bu şekilde, düşün iki ucu ve düşlemin iki kipliği karşılaşırlar, hatta birbirleriyle birleşiyor gibidirler. Ama en azından içerden iletişim kurarlar ve biri ötekini simgeleştiriyormuş gibidir.

Düşlemin metapsikolojisi söz konusu olduğunda Freud'un düşüncesindeki bir *ilerlemeden* söz etmiştik. Bu şüphesiz bir farklılaşma yönünde ilerler. Ancak bunun değişik düşlem düzlemleri arasındaki türdeşliği değiştirmeden ve özellikle ana farklılık çizgisi ile, bir yanda önbilinç-bilinç sistemleri öte yanda bilinçdışı olarak ayıran topik engeli (sansür) birbiriyle aynı kılmadan yapıldığını yeterince belirttik sanıyoruz. Farklılık bilinçdışının içine geçer: "Bilinçdışı düşlemler ya hep bilinçdışıydılar ve bilinçdışı içinde oluştular veya sıklıkla olduğu gibi eskiden bilinçli düşlemler, gündüz düşleriydiler, sonra kasıtlı olarak unutuldular ve "bas-

[53] *Düş ve Yorumu*, 1901, Fr. çev. Gallimard, s.44. Freud düş olgusundan çok (özellikle "tipik düşlerde" olduğu gibi düş düşlemle çok fazla yapılanmamışsa) düşlem söz konusu olduğunda genel olarak arzunun yapıda ortaya çıktığını belirtiyor gibidir: "[Düşlemlerin] yapısı (*Aufbau*) incelendiğinde onların oluşumunda görev yapan arzunun temasının [*Wunschmotiv*], yapılandığı malzemeyi bir yeni bütün olarak toparlamak üzere dağıttığına ve yeniden düzenlediğine ikna olunur..." (*L'interprétation des Rêves*, 1900, Fr. çev. s.419.)

tırma" yoluyla bilinçdışına ulaştılar. [54]"

Bu ayırım Freudcu terimbilimde daha sonra kökensel düşlemler ve bilinçdışı olsun olmasın ikincil olarak adlandırılan öteki düşlemler ayırımına karşılık gelecektir.[55]

Bununla birlikte, düşlemin bütünlüğünün birlikteliği, bu temel ayırımın ötesinde, yapısal ve imgesel olanın çeşitli düzeylerde bir araya geldikleri karma olgular olma niteliklerinde sürer. Freud bu anlamda her zaman gündüz düşlerini düşleme örnek olarak görecektir. Gündüz düşleri hem basmakalıp hem sonsuz değişken olabilen ve öznenin uyanıkken kendi için uydurduğu ve anlattığı bir çeşit resimli romandır.

Görüntüler oyunu: gündüz düşü, bireysel yaşan-

[54] "Les fantasmes hystériques et et leur relation à la bisexualité", 1908. Fr. çev. *Névrose, psychose, perversion*, içinde Paris, PUF, s.150-151.

Aşağıdaki tabloyu öneriyoruz:

Urphantasie	*Düşlem (ikincil)*	
(kökensel bilinçdışı)	bilinçdışı ←	→ ‹bilinçli
	(bastırılmış)	(gündüz düşü)

İkincil düşlemleri bilinçdışına geri gönderen bastırmayı Freud "ikincil bastırma" veya "sonradan tamamlanan bastırma" olarak adlandırır. Kökensel düşlemlerin bireyde oluşmasında veya kaydolmasında daha karanlık ve daha söylencesel bir başka tip "bastırma" devreye girer, bunu Freud "kökensel bastırma" (*Urverdrängung*) olarak adlandırır. Biz daha ilerde bir yol göstermeye çalışacağız ayrıca bkz. J. Laplanche ve S. Leclaire, *L'Inconscient, Une étude psychanalytique*, Les Temps Modernes, Temmuz 1961, içinde.

tının parlayan unsurlarından önüne geleni kullanır; ancak kökensel düş de *dramatis personae*'sını, oyun kartı karakterleri amblemlerini yanlış işitilmiş, alt üst olmuş, sakatlanmış bir aile efsanesinden alır. Yapı: kökensel düşlemde ödipal oluşum kolaylıkla okunur; ama gündüz düşünde de, analizin uydurmaların çeşitliliğinin etkisinde yineleyici tipik senaryolar bulduğu doğrudur.

Ancak, iki uç kutup gündüz düşü ve kökensel düşlem arasındaki düşlem biçimlerinin[56] ayrımlaştırmasını ve sınıflandırmasını sağlayan yalnızca ve hatta özellikle yapısal bağ ve imgesel hammadde arasındaki değişken ve ters orantı değildir. Yapının kendisi de değişmiş gözükmektedir. Gündüz düşü kutbunda senaryo temel olarak birinci şahısta yazılmıştır, öznenin yeri belirgin ve değişmezdir. Düzenleme ikincil süreç tarafından sağlamlaştırılmış, "benlik" tarafından doldurulmuştur: denebilir ki, özne düşünü *yaşar*. Kökensel düşlem kutbu ise tersine, öznenin sahnenin *içinde* olması ile at başı giden bir öznelleştirme yokluğu ile belirgindir: çocuk örneğin "bir çocuk dövüldü" düşleminde olduğu gibi oyunculardan biridir. Bu nedenle, Fre-

* Latince bu terim, bir trajedi veya komedinin rolleri önceden belirlenen kişiliklerini tanımlar.

[56] Bunlar arasında elbette perde anıları ve çocuksu cinsel kuramları saymak gerekir.

ud'un öznenin diğer oyuncularla aynı düzlemde görülmesi özelliği üzerinde ısrarla durduğu perde anının kökensel düşlemlerle derin yapısal bir akrabalığı vardır[57]

Bir baştan çıkarma düşleminin özet anlatımına bir örnek şu olabilir: "bir baba bir kızı baştan çıkarıyor". Burada birincil sürecin izi kimi kez söylendiği gibi örgütlenme olmaması değil, ancak yapının bu özel niteliğidir: o çok girişli bir senaryodur, ve burada öznenin hemen kendi yerini *kız* sözcüğünde bulacağı söylenemez: onun babada olduğu gibi *baştan çıkarıyor* sözcüğünde bile yerleştiği görülebilir.

[57] Freud perde anıların bu özelliğinde onların gerçek anılar olmadıklarının kanıtını görür. Fakat bilinçli düşlenıler arasında gerçek olarak adlandırılanlar tam da onlardır. Gerçek sahneler, onlar kökensel düşlemlerin veya sahnelerin perdesidirler.

"Kendi-kendine" zaman: cinselliğin kökeni

Freud insanda "hayvandaki içgüdülere[58]" eşdeğer bir şeyler olup olmadığını kendine sorduğunda yanıtı dürtülerde (*Triebe*) aramaz, bu eşdeğeri tam da kökensel düşlemlerde bulur[59] Değerli bir bilgidir bu, çünkü öncelikle düşlem sorununa biyolojik bir tezde çözüm bulmaktaki isteksizlik açısından bize bir yan kanıt sağlar: Freud düşlemi dürtülere temellendirmek yerine dürtüsel çalışmayı önceki düşlemsel yapılara bağlamayı yeğler. Günümüzün bazı kavramlarını oturtmaya yardımcı olması açısından da değerlidir bu. Ve nihayet, *Wunschphantasie** teriminin de ortaya koyduğu gibi arzu ve düşlem arasındaki yakın ilişki üzerinde de soru sormaya iter bizi.

Örneğin Susan Isaacs** bilinçdışı düşlemleri on-

[38] "Bilinçdışı", 1915, Fr. çev. *Métapsychologie*, Paris, Gallimard, s.109.

[59] "Bir çocukluk dönemi nevrozu öyküsü: Kurt Adam" 1918, Fr. çev. *Cinq Psychanalyses*, Paris, PUF, s.419.

* Wunscphantasie Arzunun düşlemi. İlk arzu doyumun anısına varsanısal bir yatırımdır. Düşlem en ilkel biçiminde bile arzulayan özneye aittir. (ç.n.)

** Susan Isaacs (1885-1948) Melanie Klein'ın sadık takipçisi olan İngiliz pedagog ve psikanalisti. Phantasy ve Fantasy yazılışlarını ilk kez öneren odur. (ç.n.)

lardan doğdukları dürtülere koşut bir etkinlik olarak tanımlar. Onlarda kendisi de dürtüsel -libidinal ve saldırgan- hareketlerin ve neden oldukları savunmaların oluşturdukları güçler alanı tarafından tanımlanan bir yaşantının "ruhsal anlatımı"nı görür. Ve nihayet düşlemsel yaşantının aldığı özgül biçimleri dürtüsel işleyişin merkezi olan erojen bölgelere sıkı sıkıya bağlar. Ancak burada Freud'un hem dürtüye hem de düşleme yaptığı katkının bir bölümünün değerini bilmemiş olmuyor mu? Gerçekten de düşlem onun için tüm dürtülerin ilk hedefinin imgesel kaydı olmaktan çıkıyor, bu hedef ki daha başından özgül bir nesneye yöneliktir; "içgüdüsel itki" zorunlu olarak bir düşlem olarak yaşanır, bu düşlem içeriği ne olursa olsun (örneğin, yeni doğanda meme emme isteği) -sözcüklere dökülebildiğinde[60]- üç unsur içeren bir

[60] Susan Isaacs için, "birincil düşlemler sözcüklerden çok uzak zihinsel süreçlere bağlıdır" (a.g.y., s.85) yalnızca "onları konuşabilmek" için onları sözcüklerle dile getiriyoruz, ama o zaman da "yabancı bir öğe" katmış oluyoruz (a.g.y., s.80-81). Susan Isaacs Freud'un bir açıklamasını alarak "dürtünün dil"inden söz eder; açıktır ki dilsel düzeni belirleyen onun sözel veya sözel olmayan niteliği değildir. Ancak eğer Susan Isaacs dil ile anlatım gücünü birbirine karıştırıyorsa, belki de Melanie Klein'daki en özgün olanı da tam değerlendiremiyor demektir: sözcüklerden değil ama yine de zıt çiftlerden (iyi-kötü, iç-dış) yapılanan bir dili kavrayabilmek. Melanie Klein'ın teknik gözü pekliği bir dürtüsel yaşamın hareketli ifadesine değil ama birkaç temel imleyene gönderme yapmış olmayı gerekli kılmıyor mu?

"tümce" olarak ortaya çıkar: özne (ben), yüklem (yutmak veya ısırmak veya reddetmek), nesne (meme, anne)[61]. Elbette, Kleinciler için dürtü daha başından ve doğal olarak bir *ilişkidir*, Susan Isaacs bir içe alma* düşleminin nasıl olup da öteki yönde, etkenin edilgen olduğu yönde de yaşandığını gösteriyor; hatta bu, gönderene geri dönüş korkusu düşlemin kendisi için yapılandırıcıdır. İçe alma düşleminde yemek ve yenmenin eşdeğerini tanımlamak yeterli midir? Öznenin yeri düşüncesi korundukça, bu yer edilgenleştirilmiş olabilir, en temel düşlemin yapısı içinde miyiz?

Eğer Susan Isaacs için düşlem dürtünün dolaysız, neredeyse onunla aynı töze sahip anlatımıysa ve sonunda eylem bildiren bir yüklemle (tüm güçlü bir istek biçiminde) özneyi nesneye bağlayan ilişkiye indirgenebilirse, bunun nedeni onun için dürtünün yapısı, hedeflediğinden ayrı tutulamayacak bir öznel yönlenmişliğin yapısı olmasındadır: dürtü onu doyuracak nesneyi "tanır", sezgiler. Önce libidinal ve yıkıcı dürtüleri dile getiren düşlem

[61] Bkz., Susan Isaacs tarafından dile getirilen çeşitli değişkeler: "*Ben* onu bütünüyle yutmak istiyorum"; "*ben* onu kendimde saklamak istiyorum"; "*Ben* onu parçalara ayırmak istiyorum"; "*ben* onu kendi dışıma atmak istiyorum"; "*ben* onu geri getirmek istiyorum, *ben* ona hemen sahip olmalıyım" vb. (a.g.y., s.81)

* İçe alma "incorporation, incorporation, Einverleibung" Öznenin düşlemsel olarak bedeninin içine soktuğu süreç. (ç.n.)

gibi hızla savunma biçimine değişir, ve sonra öznenin iç dinamiğinin bütünü bu biricik örgütlenme tipine göre düzenlenir. Sonunda, bazı Freudcu açıklamalara da uygun olan bu kavram, "tüm bilinçli olanların bir bilinçdışı hazırlık evresi olmuştu" ve "benlik alt benliğin farklılaşmış bir parçasıdır"ı öne sürer. Bu da tüm zihinsel işlemleri altta yatan bir düşlemle, ki kendisi de ilke olarak bir dürtüsel hedefin basit anlatımına indirgenebilir, yineleme zorunluluğunu ortaya çıkaracaktır. Biyolojik özne silsileye uygun olarak düşlemin öznesi, cinsel ve insani özne ile doğrudan süreklilik içindedir: bedensel alt benlik düşlem (arzunun, savunmanın) benliğin düzeneği; bastırma eylemi kendini ancak kısmen ele verir, "düşlemsel yaşam" bastırılmış olmaktan çok örtüktür. Ve yalnızca çelişmeli hedefleri olan düşlemlerin ruhsallıkta bir arada bulunmasının etkisiyle bile oluşan kendine özgü çatışmalara sahiptir. Gerçekten de düşlem "çokluğunda" Freud'un ortaya koymaya çalıştığı özel yapısal tipi tanımak zor olabilir. Aynı şekilde düşlem ve cinsellik arasında kurduğu saptanması zor ama seçici ilişki de kaybolur.

Freud'un çocuktaki düşlemlerin ve cinsel yaşamın varlığını ve erimini bütünüyle kabul ettiği bir zamanda, örneğin *Üç Deneme*'ye 1920'de eklediği

bir notta[62] düşlemsel etkinliği özü bakımından erinsel ve ön-erinsel mastürbasyon dönemine bağlamasına şaşırılabilir[63] Aslında bunun nedeni onun gözünde düşlem ve oto-erotizm arasında farkında olunmayan karşılıklı bir bağıntı olduğu ve yalnızca ikincisinin birincisi tarafından gizlendiği düşüncesi değil midir?

Gerçek nesneler olamadığında özne kendine imgesel bir doyum yaratır şeklindeki yaygın kanıyı kabullenmek mi gerek?

Freud'un kendisi de, arzunun nesnesinde ve hedefinde oluşumuna bir kavramsal model oluşturmak istediğinde[64] bu bakış açısını doğrulamamış mıdır? Düşlem kökenini arzunun varsanısal doyumunda bulacaktır, yeni doğan gerçek nesne yokluğunda varsanılı bir biçimde kökensel *doyum deneyimini* yeniden oluşturacaktır. En temel düşlemler,

[62] *Trois essais sur la théorie de la sexualité*, a.g.y., s.186-187, not 82.

[63] Elbette, mastürbasyon sıklıkla bir nesneyle imgesel bir ilişkiyi zorunlu kılar; öyleyse oto-erotizm olarak nitelendirilen öznenin yalnızca kendi bedenine başvurarak doyum elde etmesi ölçüsünde çok farklı bir şeydir. Fakat, çocuksu oto-erotik eylem, örneğin başparmağın emilmesi, asla hiçbir nesnenin olmadığı anlamına gelmez. Onu asıl oto-erotik olarak niteleyen, biraz ilerde de belirteceğimiz gibi, cinselliğin "doğuşuna" özgü olan ve erinsel mastürbasyonun da ondan bir şeyler içerdiği özel bir doyum biçimi olmasıdır.

[64] "İlk arzulama (*Wünschen*) doyumun anısına varsanısal bir yatırım gibi gözükmektedir" (*L'interprétation des rêves*, 1900, Fr. çev. s.509.)

bu açıdan arzunun ortaya çıkışının ve çözümlenmesinin en birinci deneyimlerine bağlı varsanısal nesneleri bulmaya çalışanlar olacaktır[65]

Ancak, Freudcu kurmacanın (*Fiktion*) anlatmak istediğini ortaya koymadan önce onun anlamı üzerine eğilmeliyiz. Üstelik bu ayrıntısıyla seyrek olarak dile getirilse de Freud'un birincil süreç kavramında hep önceden varsayılmıştır. Onda bir kökenler söylencesi görülebilir: gerçekte Freud'un bir betimsel tasarım vererek yeniden ele almak savında olduğu tam da arzunun ortaya çıkış zamanıdır. İşte burada *önce*'nin ve *sonra*'nın çatladığı ana erişmeye çalışan analitik bir "yapı" veya bir düşlem hâlâ birini ve ötekini içerecektir: gereksinimin

[65] Bkz. Örneğin Susan Isaacs'ın Freudcu birincil varsanı varsayımına yaptığı yoruma: "içgüdüsel gerilimin henüz az belirgin olduğu dönemlerde varsanının daha etkili olması muhtemel gibi gözüküyor, belki çocuk yarı uyanık olduğunda ve yalnızca açlığı hissetmeye başladığında [...]. Yoksun kalmanın acısı daha sonra giderek büyüyen bir arzu uyandırır, örneğin memenin tümünü içine alma ve onu doyum kaynağı olarak saklama duygusu; bu arzunun kendisi de belirli bir süre için, tüm güçlü bir biçimde inanç ve varsanı sayesinde doyurulmuş olacaktır [...]. Bununla birlikte memeye bu içselleştirilen ve doyurucu varsanı eğer yoksunluk sürüyorsa ve açlık doyurulmadıysa başarısız kalabilir, içgüdüsel gerilim yadsınamayacak kadar güçlüdür." (a.g.y., s.82-83) yazarın varsanısal bir doyum düşüncesi ile yoksunlukla karşılaşan bir içgüdünün gerekliliklerini bağdaştırmak konusundaki sıkıntısı fark ediliyor. Gerçekten de bir yeni doğan yalnızca bir rüzgarla nasıl *beslenebilir* ki? "Birincil varsanıda" hedeflenenin gerçek nesne olmadığı, ancak yitirilen nesne olduğu, süt değil imleyen meme olduğu kavranmazsa Freucu model anlaşılmaz olmaz mı?

yatışması (*Befriedigung*) ve arzunun doyurulması (*Wunscherfüllung*) arasındaki, gerçek deneyim ve onun varsanısal yeniden yaşanması zamanları arasındaki, aynı anda hem nesneyi hem de onun yokluğunu kaydeden nesne ve onun işareti[66] arasındaki söylencesel birbirinden ayrılma anı: bir kökensel noktada cinselliğin ve açlığın ikiye ayrılmasının söylencesel anı...

Şimdi biz, kökensel düşlemlerin etkisi altında kalarak, düşlemin ortaya çıkışını - bu kez kendimizi cinselliğin gelişiminde çocuğun öyküsünün gerçek akışında konumlayarak (*Üç Deneme*'nin ikinci bölümündeki bakış açısı)- bulduğumuzu öne sürersek onu oto-erotizmin ortaya çıkışına bağlarız: işte o anda gereksinim dünyasından (amaçları ve araçları güvence altına alınmış, nesneleri önceden oluşturulmuş "yaşamsal önem" taşıyan işlevlerin dünyasıdır bu) Freud'un "hazzın primi" olarak adlandırdığı - her ne olursa olsun bir işlevin tamamlanmasından, gereksinimi doğuran gerilimin yatıştırılmasından ortaya çıkan bir haz değil, ama bir ikinci derecede üründür bu - ayrışmaya başlar.

Ancak, oto-erotizmin ortaya çıkışından söz ettiğimizde, ondan bir gelişim evresi yapmayı yasaklayan çekincelere, erişkin cinsel davranışlarındaki

[66] Meme, psikanalistler tarafından haksız olarak "arzunun nesnesi" olarak adlandırılmıştır.

tüm varlığının ve sürekliliğinin altının çizilmesine karşın, kavramın anlamını oluşturanı yitirmek ve düşlemin *yapı*sını olduğu gibi *işlev*ini de açıklayacak olanı yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalırız.

Eğer oto-erotizm kavramı psikanalizde sıklıkla eleştiriliyorsa, bunun nedeni nesne kategorisine gönderme yapılarak ve öznenin ondan yola çıkarak nesneler dünyasına açılacağı bir kendi üzerine kapalı birinci evre olarak yanlış anlaşılmasındandır.

O zaman, gözlemlerin de yardımı ile yeni doğanı dış nesneye, öncelikle annesine, hemen bağlayan bağların çeşitliliği ve karmaşıklığı kolaylıkla gösterilebilecektir. Zaten, Freud özellikle *Üç Deneme*'de oto-erotizmden söz ettiğinde nesneyle kurulan birincil bir ilişkiyi yadsımak niyetinde değildi, tam tersine dürtünün ancak nesnesini yitirdikten sonra[67] oto-erotik *olduğunu* belirtir. Eğer oto-ero-

[67] "Cinsel doyumun besinlerin içe alınmasına bağlı olduğu dönemde, dürtü nesnesini dışarıda annenin memesini emmede bulmaktaydı. Bu nesne daha sonra yitirilmişti, *belki de tam olarak çocuğun kendisine bir doyum sağlayan organa sahip olan kişiyi bütününde görebildiği zaman oldu bu.* Bu noktadan sonra cinsel doyum oto-erotik oldu.." (*Trois essais sur la théorie de la sexualité*, a.g.y., s.132.)

İçerdiği bilgi yüzünden de değerli bir bölüm (sözcüklerin altını biz çiziyoruz): oto-erotik düşlemin yapılışında yalnızca kısmi nesne olarak değil (meme ve onun yerine geçen olarak başparmak) anne bir bütün kişi olarak da devredecektir, ancak bütünculleştiği anda da silinir. Bu "bütünleşme" bir *Gestalt*'ın algılanması düzeyinde değil de annenin çocuğa ret ya da kabul yanıtı verebileceği bir isteğe gönderme yapılarak anlaşılabilir.

tizm nesnesizdir (*objektlos*) deniyorsa, bunun nedeni asla ne onun tüm nesne ilişkilerinden önce ortaya çıkması[68], ve ne de onun gelişiyle doyum arayışında tüm nesnelerin ortadan kalkmasıdır. Bunun nedeni yalnızca doğal nesne arayış biçiminde bir çatlak ortaya çıkmasıdır: cinsel dürtünün üzerlerine yaslandığı* (*Anlehnung*)[69] ve ona amacını ve nesnesini gösteren cinsellik dışı işlevlerden (örneğin besinsel) ayrılmasıdır.

Oto-erotizmin "kökeni" işte bu andır - tarih konulabilir olmaktan çok soyuttur, çünkü hep yenilenir ve aynı şekilde yeniden aranabilmesini kabul etmek için bir cinsel uyarının öncelliğini varsaymak gerekir-, o anda cinsellik tüm doğal nesnelerden ayrılacak, düşleme teslim olacak ve aynı şekilde cinsellik olarak yaratılacaktır. Ancak bunun tersi de, yani cinselliğin gereksinimden ayrılmasına neden olanın düşlemin ortaya çıkışı olduğu da söylenebi-

[68] Bazı psikanalistlerin "nesnesiz dönem" olarak tanımladıkları ise, genetik bir kavramla tekelci olarak da adlandırılabilir, çünkü libidinal öznenin yapılanması ile dış dünyadaki nesnelliği birbirine karıştırmaktadır ve "gerçeklik organı" olarak benliğin gelişim dönemleri oluşturduğu savındadır, bu dönemleri kendiliğinden libidonunkilerle bağıntılı görür.

* Yaslanma "étayage, anaclisis, Anlehnung" cinsel dürtüler ile kendini koruma dürtüleri arasındaki ilk ilişkileri tanımlar. Yaslanma süreci aşk nesnesinin seçiminde önemli rol oynayacaktır. (ç.n.)

[69] Freudcu dürtü kuramının bu temel kavramını başka yerde (*Vocabulaire de la psychanalyse*, Paris, PUF, 1967) açıklıyoruz.

lir[70] Döngüsel nedensellik veya eşzamanlı doğuş? Ancak söz konusu olan, hepsinin ne denli eskiye gidilse de, kökenlerini aynı noktada bulmalarıdır.

Oto-erotik doyum, özerk konumda kendini ele verdiği oranda, kesin bir çizgiyle tanımlanır: kısmi dürtülerin düzensiz etkinliği ile oluşan ve özgül erojen bölgelerin uyarılmasına sıkı sıkıya bağlı olarak -bu uyarı ortaya çıktığı yerde de yatışır- işlevin bütüncül hazzı değildir, ancak parçalanmış ve sınırları belirli organ hazzıdır (*Organlust*).

Erojenliğin "yazgısı önceden belirlenmiş" beden bölgelerine bağlanabildiğini (aynı şekilde emme etkinliğinde oral bölge fizyolojisi nedeni ile erotik bir değer kazanmaya adanmıştır), ama her hangi bir organa (hatta bir iç organa), herhangi bir beden bölgesine veya işlevine genelleştirilebileceğini biliyoruz. Her halükarda, işlev yalnızca desteği sağlar, örneğin besinlerin yutulması düşlemsel içe almaya bir model oluşturabilir. İşlev örnek alındığında, cinselliğin işlevden bütünüyle farklılığı ortadadır; bu açıdan onun ilk örneği emme değil dudaklarını şapırdatmaktır: o anda dış nesne terk edilmiştir, orada kaynak ve hedef beslenme ve sindirim sisteminden özerk olmuştur. Oto-erotizmin, yapılabilirse, en iyi tanımı "birbirlerini öpen du-

[70] Freud, düşlem üzerindeki ilk değerlendirmelerinde *içtepilerin* düşlemler ortaya çıkarabileceğini belirtmiştir (*Taslak N*)

daklardır"[71]: burada, görünüşte kendi üzerine kapalı olan bu doyumda, düşlemin en derininde de olduğu gibi, söylem hiç bir kimseye hitap etmez, tüm nesne ve özne ayrımı ortadan kalkmıştır.

Eğer Freud'un sürekli olarak gerçekte anne (ya da başkaları) tarafından işgal edilen, çocuğunu yıkarken, kundaklarken, okşarken[72] takındığı baştan çıkarıcı rol üzerinde ısrar ettiğini de eklersek ve ayrıcalıklı erojen bölgelerin de (oral, anal, üro-genital, deri) hem annenin en çok ilgisini çeken, hem de açık bir karşılıklı ilişki anlamı taşıyan (beden delikleri veya deri kıvrımları) bölgeler olduğunu anımsarsak, gerçek bedenin bazı seçkin bölümlerinin yalnızca yerel bir hazza destek sağlamakla kalmadıklarını ama annesel arzuyla ve düşlemle ve

[71] *Trois essais sur la théorie de la sexualité*, a.g.y., s.75. Ayrıca "dürtüler ve dürtülerin akıbeti"nde sadizm-mazoşizm, teşhircilik-gözetleyicilik gibi zıt çiftlerin analizine bakınız. Burada cümlede etken ve edilgen biçiminin ötesinde (örneğin bakmak ve bakılmak) Freud'a göre esas olan yansımalı bir biçim (kendi kendini görmek) de öngörmek gerekir. Bu esas özelliği öznenin kendini düşlemin farklı öğelerinde konumlamadığı noktada aramak gerekir.

[72] "Çocuğun kendisine bakan kişilerle olan ilişkileri erojen bölgelerden kaynaklanan cinsel uyarılar ve doyumlar için sürekli bir kaynak oluşturur. Bu çocuğun bakımı ile görevli kişinin (genellikle anne) çocuğu kendi cinsel yaşamından türeyen duygularla öpmesi, kucakta sallaması, onu şüphesiz bir bütün cinsel nesnenin yerine koyduğunu göstermesi nedeniyle daha da doğrudur" (*Trois essais sur la théorie de la sexualité*, a.g.y., s.133). Ancak Freud'un anneyle olan ilişkiyi tanımakta oldukça geç kaldığını söylemek de oldukça klasiktir.

bu yolla da kökensel düşlemin bir şekliyle bir buluşma yeri oluşturduklarını görebiliriz.

Düşlemin kökenini oto-erotizm *zamanına* bağlayarak, düşlemle arzunun ilişkisini göstermiş olduk. Ancak düşlem arzunun nesnesi değildir, onun sahnesidir. Gerçekten de, düşlemde özne nesneyi ve onun imleyenini hedeflemez, imgelerin sahnelenmesinde kendisi de görünür. Arzulanan nesne olarak tasarımlanmaz, kökensel düşleme en yakın biçimlerde ona ayrılmış bir yer olmasa da (burada tehlike, analizde bunu varsayan yorumlardır), sahneye katılan olarak tasarımlanır. Sonuçlar: özne düşlemde her zaman varsa da, bu öznesizleşmiş bir biçimde olabilir, yani söz konusu sahnelenmenin sözdağarcığıysa bile. Öte yandan, arzunun dürtünün saf bir ortaya çıkışı olmaması ve ancak düşlemin tümcesine eklemlenmesi nedeniyle, arzu kendine karşı tersine dönüş, karşıtına çevrilme, yansıtma, olumsuzlama gibi en ilkel savunma işlemlerinin seçim yeri olur: bu savunmalar düşlemin ilk işlevine - arzunun sahnelenmesine-ayrılmaz bir biçimde bağlıdırlar. Ancak arzunun kendisinin de bir yasak gibi oluştuğu ve çatışmanın bir *kökensel çatışma* olduğu da gerçektir.

Sahnelemeye kimin imza attığını bulmaya gelince, buna karar verebilmek için psikanalist yalnızca kendi biliminin kaynaklarına ve hatta söylenceninkilere bel bağlamamalıdır. Biraz da filozof olması gerekir.

Yazarların biyografileri

Jean Laplanche

Felsefe öğreniminden sonra (1950 de Felsefede Yeterlilik; 1970'de Edebiyat ve İnsan Bilimleri Devlet Doktorası) ve önemli bir politik girişimden sonra (1948 de Cornélius Castoriadis ve Claude Lefort ile birlikte *Sosyalizm veya Barbarlık* grubunu ve dergisini kurdu), 1947'de Jacques Lacan ile analizine başladı.

Psikanalitik formasyonunu tamamlamak için 1950'de tıp eğitimine başladı ve Psikiyatri Hastaneleri asistanı oldu. Fransa Psikanaliz Derneği'nin (Association Psychanalytique de France) kurucularından biridir ve 1969'dan 1971'e kadar da başkanlığını yapmıştır.

1970'den 1993'e kadar Paris- VII Üniversitesinde eylemli profesör olarak çalıştı.

1962'den 1967'e kadar J.-B. Pontalis ile birlikte ünlü *Psikanalizin Sözdağarcığı*'nı yazdı. Bu kitap sonradan 15 dile çevrildi. Bu anıtsal yapıt bir sözlük veya ansiklopedi olmaktan çok psikanalitik kavramların tümü üzerine derinlemesine bir çalışmadır.

Ve nihayet çok yoğun bir yayın etkinliği sürdürdü: PUF yayınevinde *Psikanaliz Kitaplığı*'nın (1973), *Psikanalizde Yeni Yollar* dizisinin ve *Üniversitede Psikanaliz* dergisinin (1975-1994) yönetmenliği; André Bourguignon ve Pierre Cotet ile birlikte halen sürmekte olan Freud'un Tüm Yapıtlarının Fransızca'ya çevirisinin bilimsel yönetmenliği.

Uluslararası bir üne sahiptir, *Honoris Causa* profesörlük unvanı ve 1995'de Mary S. Sigourney Award ödülünü almıştır.

Bibliyografi

Hölderlin et la Question du Père (Hölderlin ve Baba Sorunu), PUF, 1961, yeniden basım Quadrige dizisi 1983.

Vocabulaire de la Psychanalyse (Psikanalizin Sözcük Dağarcığı), (J.-B. Pontalis ile birlikte) PUF, 1967, 11. basım 1994, Yeniden basım Quadrige dizisi 1997.

Vie et Mort en Psychanalyse (Psikanalizde Yaşam ve Ölüm), Flammarion, 1989, yeniden basım Champs dizisi 1989.

Problématiques I: L'Angoisse (Sorunsallar I: Kaygı) PUF, 1980, yeniden basım 1981.

Problématiques II: Castration, symbolisations (Sorunsallar II: Kastrasyon, simgeleştirmeler) PUF, 1980, yeniden basım 1983.

Problématiques III: La Sublimation (Sorunsallar III: Yücetme) PUF, 1980, yeniden basım 1983.

Problématiques IV: L'Inconscient et le Ça (Sorunsallar IV: Bilinçdışı ve Altbenlik) PUF, 1961 *Problématiques V*: Le Baquet. Transcendance du Transfert (Sorunsallar V: Gerdel. Aktarımın aşkınlığı) PUF, 1987

Nouveaux Fondements Pour la Psychanalyse (Psikanaliz İçin Yeni Temeller), PUF, 1987, yeniden basım Quadrige dizisi, 1994.

La Révolution Copernicienne Inachevée (Koperniğin Bitmemiş Devrimi), Aubier, 1992, yeniden basım *Le Primat de l'Autre* (Ötekinin Önceliği), adı altında Flammarion, Champs dizisi, 1997.

Le Fourvoiement Biologisant de la Sexualité chez Freud (Freud'da Cinselliğin Biyolojikleştirici Yanılgısı) Les Empêcheurs de penser en rond, 1993.

La Sexualité Humaine (İnsan Cinselliği), Les Empêcheurs de penser en rond, 1999.

Entre Séduction et Inspiration: l'Homme (Baştan Çıkarma ve Esin Arasında: İnsan), Quadrige dizisi, PUF, 1999.

Jean-Bertrand Pontalis

Felsefe öğreniminden sonra (1949'da Felsefe yeterliliği) zamanını öğretim ve basın (*Les Temps Modernes* ve *L'Express* ile işbirliği) arasında paylaştı. 1953'de Jacques Lacan ile didaktik psikanalize ve Üniversite Psikolojik Yardım Bürosunda çalışmaya başladı. Politik olarak tavır aldı: Cezayir savaşına karşı çıkan "121'ler Bildirge"sini imzalayanlardan biridir.

1964'de Fransa Psikanaliz Derneği'nin kurucularından oldu ve 1970'den 1972'ye kadar başkanlığını yaptı. 1967'de yayınlanan ünlü *Psikanaliz Sözcük Dağarcığı*'nı J.Laplanche ile yazdı.

J.-B. Pontalis, Gallimard yayınevindeki yoğun etkinliği ile Fransa'da psikanaliz yayın ortamını derinliğine etkiledi: 1966'da *Bilinçdışının Tanınması* (*Connaissance de l'Inconscient*) dizisini kurdu, bu dizi daha sonra birçok seriyle çeşitlenecekti (*Tarihte Psikanalist* [*Le Psychanalyste dans l'Histiore*], *Sigmund Freud'un Yapıtları*: yeni çeviriler [*Oeuvres de Sigmund Freud: traductions nouvelles*], *Freudcu Sürprizler* [*Curiosités freudiennes*], *Taslaklar* [*Tracés*]).

1970'de Yeni Psikanaliz Dergisi'ni (Nouvelle Revue de Psychanalyse) ve 1980'de yıllık dergi Düşünme zamanı'nı (Le Temps de la Réflexion) kurdu; ve nihayet 1989'dan beri yeni bir yazınsal diziyi "Biri ve öteki"ni (L'Un et l'Autre) yönetmektedir.

Bibliografi

L'enfant d'un Autre (Bir Başkasının Çocuğu), Roman, La Table Ronde, 1952.

Après Freud (Freud'dan Sonra), Les Temp Modernes dizisi, Julliard, 1965; yeniden basım Tel dizisi, Gallimard, 1993.

Vocabulaire de la Psychanalyse (Psikanaliz Sözcük Dağarcığı),

(J.Laplanche ile birlikte), PUF, 1967, 11. basım 1994, Yeniden basım Quadrige dizisi 1997.

Entre le Rêve et la Douleur (Düş ve Acı Arasında), Gallimard, 1977; yeniden basım Tel dizisi 1983.

Loin (Uzak), Gallimard, 1980; yeniden basım Folio dizisi, 1992.

L'Amour des Commencements (Başlangıçların Aşkı), Gallimard, 1986; yendien basım Folio dizisi, 1994.

Perdre de Vue (Gözden Kaybetmek), Gallimard, 1988.

La Force d'Attraction (Çekim Gücü), Seuil, 1990.

Un Homme Disparaît (Bir Adamı Yok Oluyor), Anlatı, Gallimard, 1996.

Ce Temps Qui ne Passe Pas (Şu Geçmeyen Zaman), Gallimard, 1997.

L'enfant des Limbes (Vaftiz Olmadan Ölen Çocuk), Poche, 1998.

Fenêtres (Pencereler) Gallimard, 1999, Türkçe çev. Talat Parman, Bağlam, 2000.

En Marge des Jours (Günlerin Kıyısında), Gallimard, 2002.

TEMEL DÜŞLEM / KÖKENLERİN DÜŞLEMLERİ / DÜŞLEMİN KÖKENLERİ

J. LAPLANCHE / J. B. PONTALIS

Düşlem, öznenin imgesel yaşantısını tanımlar. Onun kendi öyküsünü, kendi kökenlerinin öyküsünü kendisine nasıl anlattığının göstergesidir. Freud, kuramsal olarak kendini açmazda hissettiği bir dönemde düşlemden yola çıkarak ruhsal gerçekliği tanımlamış ve düşlemi onun temel çekirdeği, bilinçdışı arzular düzleminin en son ve gerçek dile getiriliş biçimi olarak görmüştür.

Fransız psikanalizinin iki önemli kişiliği Laplanche ve Pontalis'in önce Jean Paul Sartre'ın o çok ünlü dergisi, Modern Zamanlar'da (*Les Temps Modernes*) 1964'de yayınlanan ve yıllar sonra kitaplaştırılan bu ortak yapıtı, Fransız Psikanalizinin hem kurumsal hem de kuramsal açıdan tarihsel bir dönemeçte olduğu yıllarda yazıldı. Şimdi, ülkemiz psikanalizinin kurumsal ve kuramsal bir dönemeçte olduğu yıllarda Türkçe'ye akratırılıyor.

Talat PARMAN

ISBN 975-6947-84-5
9 789756 947845

BAĞLAM

ISBN: 975-6947-84-5